

Konflikto dėl Vilniaus perteikimas 1989–2022 metų laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose

Liveta Repšienė

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas
Faculty of History at Vilnius University
repsiene.liveta@gmail.com

Santrauka. Viena iš pirmųjų erdvių, kurioje susipažįstama su bendra kaimyninių valstybių istorija, yra mokykla. Lenkijos ir Lietuvos dvišalių santykių istorijoje galima išskirti konfliktą dėl Vilniaus krašto, nes būtent šis konfliktas turėjo didelės įtakos naujai besimezgantiems valstybių santykiams XX a. 10 dešimtmetyje. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti konflikto dėl Vilniaus krašto perteikimą 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose, nustatant temos turinio bruožus, kaitą ir jiems įtaką galėjusius daryti veiksnius. Šiam tikslui kaip šaltiniai pasitelkiama 37-ių su konfliktu susijusių lenkiškų istorijos vadovėlių tekstų analizė. Tyrimas parodė, kad kai kurie XX a. 10 dešimtmečio vadovėliai atliepė tarpukario Lenkijos istoriografijoje vyravusį požiūrį, akcentavusį Lietuvos ir bolševikų bendradarbiavimą, sėkmingo Lenkijos karo su Sovietų Rusija reikšmę Lietuvos nepriklausomybei. Nepaisant to, dauguma 1989–2022 m. laikotarpio vadovėlių autorių vengė būti šališki ir teiginius, susijusius su konfliktu dėl Vilniaus, pateikė neutraliai. XXI a. vadovėliuose dažniau paaiškinamas Lietuvos siekis turėti Vilnių, grindžiant tai noru susigrąžinti istorinę sostinę.

Reikšminiai žodžiai: konfliktas dėl Vilniaus krašto, Lenkijos istorijos vadovėliai, Lenkijos istorijos ugdymo programos, istorijos didaktika.

Representing Vilnius Dispute in Polish History Textbooks from 1989 to 2022

Abstract. The school is one of the first places where one learns about the common history of neighboring countries. In the history of bilateral relations between Poland and Lithuania, the conflict over the Vilnius region can be singled out, as it had a significant impact on the newly emerging relations between the two countries in the 1990s. The aim of this article is to analyze the representation of Vilnius dispute in Polish history textbooks in 1989–2022, identifying the features of the content of the topic, the changes and the factors that may have influenced it. For this purpose, I analyze thirty-seven Polish history textbooks related to the issue. The study had shown that some textbooks from the 1990s reflected the prevailing attitude in interwar Polish historiography, which emphasized cooperation between Lithuania and the Bolsheviks and the significance of Poland's successful war with Soviet Russia for Lithuania's independence. Nevertheless, the majority of the authors of the textbooks in question chose not to be partisan and presented the statements related to Vilnius dispute in a neutral way. The 21st-century textbooks were more likely to explain Lithuania's aspiration to regain Vilnius on the basis of the desire to recover its historical capital.

Keywords: Vilnius dispute, Polish history textbooks in the turn of the 21st century, Polish history curricula, history didactics.

Įvadas

Po Šaltojo karo Lietuvai atkūrus valstybingumą, o Lenkijai nusikračius komunistinio valdymo jungo, naujai užsimezgjusius valstybių ryšius siekta plėtoti neapsiribojant vien politiniu ar ekonominiu

Received: 27/02/2024. Accepted: 11/04/2024.

Copyright © 2022 Liveta Repšienė. Published by the [MartyNAS Mažvydas National Library of Lithuania](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

bendradarbiavimu. Jau daugiau nei tris dešimtmečius vyksta valstybių kultūros, mokslo institucijų bendradarbiavimas¹. Atsižvelgiant į tai, jog akademiniam lauke ne kartą buvo skirtas dėmesys valstybių bendrų istorinių įvykių vertinimui, kyla klausimas, kiek šis bendradarbiavimas galėjo turėti įtakos istorijos ugdymo programoms, Lenkijos mokymo(si) priemonių turiniui, kuriame perteikiami abiejų valstybių istorinių santykių epizodai. Juk viena iš pirmųjų erdvių, kurioje visuomenė yra supažindinama su šiomis temomis, yra mokykla. Istorikas Rimantas Miknys teigia, jog formuojant regioninę istorinę sąmonę to negalima padaryti be „tarpusavio istorinių santykių aptarimo“, o sprendžiant šią problemą mokymo(si) priemonės – vadovėliai – tampa itin svarbūs, nes jie „atspindi, sublimuoja istoriografines koncepcijas“². Lenkijos ir Lietuvos dvišalių santykių istorijoje galima išskirti konfliktą dėl Vilniaus krašto, nes būtent šis konfliktas turėjo didelės įtakos naujai besimezgantiems valstybių santykiams XX a. 10 dešimtmetyje ir šių santykių vystymuisi iki nūdienos. Tad klaustina: kaip R. Miknio minėtos „istoriografinės koncepcijos“ apie kontroversiškai vertinamą konfliktą dėl Vilniaus krašto buvo perteikiamos Lenkijos istorijos vadovėliuose nuo XX a. 10 dešimtmečio (kai suverenios valstybės – Lietuva ir Lenkija – užmezgė ryšius, apimančius įvairių sričių bendradarbiavimą) iki 2022 m. (t. y. šio tyrimo pabaigos)?

Temą aktualizuoja ir tai, kad konflikto dėl Vilniaus krašto perteikimą Lenkijos istorijos vadovėliuose nagrinėjanti istoriografija nėra gausi. Joje dominuoja apžvalginio pobūdžio darbai, kuriuose dėmesys skiriamas įvairiems Lenkijos ir Lietuvos istorinių santykių epizodams. Vieną tokių darbų paskelbusi Barbara Kubis teigė, jog lenkiškų vadovėlių analizė leidžia pastebėti lenkų ir lietuvių istorinio paveldo pristatymo koncepcijos trūkumus, kuriuos galima sieti su istoriniu, kultūriniu Lietuvos savitumu, konfliktų tarp šalių priežasčių suvokimu, ginču dėl Vilniaus ir tautinių mažumų problemomis³. Kitame apžvalginio pobūdžio straipsnyje Marzena Liedkė ir Piotras Liedkė, išnagrinėję licėjų klasėms skirtus 1986–1996 m. vadovėlius, konflikto dėl Vilniaus atžvilgiu išdėstė kritiškesnę poziciją. Autoriai kritiškai atsiliepia apie Annos Radziwiłł ir Wojciecho Roszkowskio vadovėlyje paminėtą Suvalkų sutartį⁴. Jų teigimu, „mažai žinomas Lenkijos ir Lietuvos karinio susitarimo faktas“ yra „nereikalinga smulkmena, galinti atsitiktiniam skaitytojui sudaryti visiškai klaidingą įspūdį, kad Lenkijos pusė sulaužė kokią nors svarbią sutartį“. Apžvalginį straipsnį M. Liedkė ir P. Liedkė užbaigia mintimi, jog „Lenkijos vadovėlių autoriai dažniausiai vengia vienareikšmių vertinimų net tada, kai jie atrodo būtini“, tą dar pavadindami „demonstratyviais objektyvumo siekais“⁵. O štai Zbigniewo Karpuso, ir Henryko Składanowskio teigimu, lenkiškuose vadovėliuose bendrą šalių istoriją atspindinti mokomoji medžiaga yra pagrįsta šiuolaikiniais moksliniais tyrimais, joje nėra faktinių klaidų ir iškraipymų⁶. Tokiai nuomonei prieštarauja tas pats R. Miknys. Jo teigimu, lenkiškuose vadovėliuose neišvengta „etnocentristinio, vienmačio požiūrio“ ir fragmentiškai atspindimi procesai, vykę „besiformuojančių modernių Lietuvos ir Lenkijos visuomenių santykių

¹ Daugiau apie dvišalį bendradarbiavimą žr., pavyzdžiui: *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej* svetainėje (<https://www.gov.pl/web/lietuva/Lietuva>), Lenkijos instituto Vilniuje (lenk. *Instytut Polski w Wilnie*) svetainėje (<https://instytutpolski.pl/vilnius/>).

² Miknys, R. XIX–XX a. Lietuvos istorija Lenkijos vadovėliuose (apžvalga, pasisakymas Lietuvos ir Lenkijos komisijų susitikime: Vilnius, 2004 05 12–14). *Emokykla.lt*, 2004, p. 1–6. Prieiga per internetą: <https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/vadoveliai/komisijos/2004-metai/XIX-XX-a.Lietuvos-istorija-Lenkijos-vadoveliuose-apzvalga-2004.pdf> [žiūrėta 2023-11-25].

³ Plačiau žr. Kubis, B. Wilno i Litwa w polskich podręcznikach historycznych lat dziewięćdziesiątych. In: *Historycy polscy, litewscy i białoruscy wobec problemów XX wieku: historiografia polska, litewska i białoruska po 1989 roku* / redakcja K. Buchowski i W. Śleszyński. Białystok: Archiwum Państwowe, 2003, p. 129–139. Taip pat prieiga per internetą: <http://pbc.biaman.pl/Content/7599/PDF/304389%20Historycy%20Polscy,%20Litewscy%20i%20Bia%C5%82oruscy%20%5B%5D.pdf> [žiūrėta 2023-11-13].

⁴ Autoriai nurodo Annos Radziwiłł ir Wojciecho Roszkowskio 1992 m. vadovėlį. Suvalkų sutartis taip pat buvo minima ir 1995 m. perleistame vadovėlyje, žr. Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia 1871–1945: podręcznik dla szkół średnich*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 1995, p. 149.

⁵ Plačiau žr. Liedke, M.; Liedke, P. Stosunki polsko-litewskie w ujęciu polskich podręczników historii dla szkół średnich. *Gryfita: białostocki magazyn historyczny*, 1997, Nr. 13, p. 55–58. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2301/edition/2037/content?ref=L3B1YmxpY2F0aW9uLzZlZMDExZWVZWRpdGlubi8yMDM3> [žiūrėta 2023-11-24].

⁶ Plačiau žr. Karpus, Z.; Składanowski, H. Litwa i stosunki Polsko-Litewskie w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz współczesnych polskich programach i podręcznikach do nauczania historii w szkole średniej. In: *Humanities in new Europe, Vol. 2: Science and society* / Editor-in-chief R. Apanavičius. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 104–117.

lauke⁷. Iš temos istoriografinių darbų išskirtina Rūtos Kazlauskaitės anglų kalba parengta ir 2018 m. apginta disertacija „Įkūnytos istorijos link: metaforiniai pažinimo modeliai vadovėliuose apie prieštarinę Lenkijos ir Lietuvos praeitį“⁸. Tyrime konstatuojama, kad Lenkijos istorijos vadovėliuose konfliktas dėl Vilniaus krašto pateikiamas „glaustai, orientuojantis į faktus ir aprašymą“⁹, juose „nenagrinėjami klausimai, kaip ir kodėl lietuviai ir lenkai suvokė situaciją taip skirtingai“¹⁰. Vis dėlto R. Kazlauskaitė, gilindamasi į metaforinių modelių istorijos vadovėliuose naudojimo pobūdį ir analizuodama vadovėlių autorių interviu¹¹, neapėmė plačios vadovėlių aprėpties, daugiausia dėmesio skyrė vyresnių klasių mokiniams leistoms vadovėliams. Analizei tyrėja panaudojo iki 2010 metų imtinai išleistus lenkiškus vadovėlius¹².

Tyrimų dėl Vilniaus krašto konflikto Lenkijos vadovėliuose fragmentiškumas aktualizuoja sistemingo tyrimo būtinybę apimant išimtinai 1989–2022 m. laikotarpį: 1989 m. žymi atkurtos suverenios demokratinės Lenkijos Respublikos pradžia, o 2022 m. – šio tyrimo pabaiga. Šio straipsnio tikslas ir yra išanalizuoti konflikto dėl Vilniaus krašto perteikimą 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose, nustatant temos turinio bruožus, kaitą ir jiems įtaką galėjusius daryti veiksniai. Tikslui pasiekti keliami šie tyrimo uždaviniai: 1) identifikuoti lenkiškoje istoriografijoje, tarpukario ir sovietmečio vadovėliuose vyravusius konflikto dėl Vilniaus krašto aiškinimus, kurių prireiks siekiant nustatyti jų giminystės laipsnį su 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos vadovėliuose pateiktais šios temos aiškinimais; 2) išanalizuoti 1989–2022 m. laikotarpio istorijos mokymą(si) analizuojančius darbus ir Lenkijos istorijos mokymo programas, siekiant nustatyti konflikto dėl Vilniaus krašto temos perteikimo programose pobūdį ir tam galėjusius daryti įtaką veiksniai; 3) ištirti konflikto dėl Vilniaus krašto pateikimo vyravusius naratyvus, jų kaitą ir jiems galėjusius daryti įtaką veiksniai 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose.

Iškelti tyrimo uždaviniai įgyvendinami pasitelkus: 1) konflikto dėl Vilniaus krašto istoriografijos sintezių ir istorijos mokymo(si) pobūdį, turinį Lenkijos mokykloje analizuojančių darbų nagrinėjimą; 2) Lenkijos švietimo ministerijos patvirtintų ir 1989–2022 m. laikotarpiu galiojusių ir tebegaliojančių istorijos mokymo programų analizę; 3) dalies atrinktų tiriamojo laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėlių tekstų, atspindinčių konflikto dėl Vilniaus krašto temą, tyrimą.

Tyrimo taikyti kiekybinis, turinio analizės ir interpretacijos metodai. Tyrimui buvo atrinkti ir analizuoti su konfliktu dėl Vilniaus krašto susiję 37-ių skirtingų 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėlių tekstai. Atsižvelgiant į analizuotas Lenkijos istoriografijos sintezes ir 1989–2022 m. laikotarpio istorijos mokymo programas, konflikto dėl Vilniaus krašto temos atspindėjimui vadovėliuose nušviesti ketvirtosios straipsnio dalies pradžioje buvo išskirti analizės kriterijai (valstybingumo vizijos, *Vilnius mūsų prieš Wilno nasze*, 1919–1920 m. lietuvių „nuodėmės“ lenkų atžvilgiu, 1919–1920 m. lenkų „nuodėmės“ lietuvių atžvilgiu: Suvalkų sutartis, 1922 m. rinkimai į Vidurinės Lietuvos seimą ir šalių santykiai tarpukariu). Remiantis jais ketvirtosios dalies skyriuose atlikta vadovėlių turinio analizė ir interpretacija. Nustatyta, kokie temos perteikimo vadovėliuose aspektai buvo vyraujantys, o kurie – retesni, pavieniai atvejai, taip pat interpretuotos vadovėlių autorių perteikiamos pozicijos dėl su konfliktu susijusių įvykių.

Straipsnis sudarytas iš keturių dalių. Pirmojoje dalyje remiantis istoriografijos sintezėmis aptariami lenkiškoje istoriografijoje ir tarpukario bei sovietiniuose vadovėliuose vyravę konflikto dėl Vilniaus krašto

⁷ Miknys, R. *XIX–XX a. Lietuvos istorija Lenkijos vadovėliuose (apžvalga, pasisakymas Lietuvos ir Lenkijos komisijų susitikime: Vilnius, 2004 05 12–14)*, p. 1.

⁸ Kazlauskaitė, R. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past: [Academic Dissertation]*. Finland: Department of Political and Economic Studies, University of Helsinki, 2018. Prieiga per internetą: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/234219/Towardsa.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023-11-23].

⁹ *Ibidem*, p. 318.

¹⁰ *Ibidem*, p. 318.

¹¹ Tyrimas atliktas remiantis George'o Lakoffo ir Marko Johnsono metaforų teorija. Tyrime buvo ne tik analizuoti dalies Lenkijos ir Lietuvos istorijos vadovėlių tekstai, apimantys Krėvos, Žalgirio mūšio, Liublino unijos ir konflikto dėl Vilniaus krašto temas, bet ir imti vadovėlių autorių interviu, siekiant atskleisti, kokiomis nuostatomis remdamiesi jie kūrė mokomąjį turinį.

¹² Disertacijoje pateikiama lenkiškų atrinktų vadovėlių ir vadovėlių autorių interviu analizė: *ibidem*, p. 242–302.

aiškinimai, kurie galėjo turėti įtakos tiriamojo laikotarpio vadovėlių turiniui. Antrojoje dalyje apžvelgiama Lenkijos istorijos mokymo programų kaita ir pokyčių vertinimai 1989–2022 m. laikotarpiu – t. y. kokiomis programose išdėstytomis didaktinėmis nuostatomis privalėjo vadovautis tiriamų vadovėlių autoriai. Trečiojoje dalyje analizuojama, kaip Lenkijos istorijos mokymo programose atsispindėjo konflikto dėl Vilniaus krašto tema tiriamuoju laikotarpiu – kokiomis programose išdėstytomis tematinėmis gairėmis privalėjo vadovautis vadovėlių autoriai. Ketvirtojoje dalyje pateikiami konflikto dėl Vilniaus krašto pateikimo 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose tyrimo rezultatai. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

I. Konflikto dėl Vilniaus atspindėjimas lenkiškoje historiografijoje ir tarpukario, sovietiniuose vadovėliuose

Po Pirmojo pasaulinio karo Lenkijoje dominavo pozicija, pagal kurią, anot Krzysztofo Buchowskio, Lietuva buvo vertinama kaip neatskiriamai susijusi su Lenkija¹³. Lenkijoje tuo metu išsiskyrė dvi koncepcijos. Viena iš jų – endekų ideologo Romano Dmowskio inkorporacinė samprata, skelbianti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemių padalijimą, Vilniaus ir Vilniaus krašto inkorporavimą į Lenkiją¹⁴. Barbaros Stankevič teigimu, nepritardamas šiai koncepcijai Juzefas Piłsudskis suformavo federalistinę koncepciją, kurios pagrindas buvo Lenkijos ir Lietuvos unijinė tradicija. Buvusioms LDK žemėms suvienyti J. Piłsudskis pasiūlė kantoninės valdymo sistemos projektą, pagal kurį kelios kantoninės dalys turėjo sudaryti Lietuvą, federaciniais ryšiais susijungusią su Lenkija – būsimos federacijos branduoliu¹⁵. Taigi, federalistiniu ar inkorporaciniu požiūriu Lietuvos ateitis buvo matoma kartu su Lenkija.

K. Buchowskis, nagrinėdamas konflikto tarpukario lenkų istorinėje sąmonėje vaizdą, rėmėsi Zdzisława Budeckio¹⁶, Jano Ochotos¹⁷ ir kitais darbais¹⁸. Vilniaus krašto priklausymas Lenkijai buvo laikomas savaime suprantamu dalyku, aiškinant, kad dauguma šio regiono gyventojų buvo lenkų tautybės. Todėl jie prisijungę prie Lenkijos, o Lietuvos pretenzijos Vilniaus atžvilgiu laikytos nepagrįstomis¹⁹. Buvo akcentuojamas lietuvių bendradarbiavimas su bolševikais, Lietuvos ir Sovietų Rusijos 1920 m. sutartis, pagal kurią sovietai pripažino Vilniaus kraštą Lietuvai. Ši sutartis vertinta kaip antilenkiška, labai kenkianti Lenkijai, vykstant jos ir bolševikų karui. Tad teigta, kad nugalėjusi bolševikus Lenkija turėjo atsiimti Lietuvos užimtas žemes²⁰, nes Lietuva įgijo jas bendradarbiaudama su bolševikais. Iškeliant lietuvių ir sovietų bendradarbiavimą kartu buvo menkinama Suvalkų sutarties reikšmė ir mažinamas Lenkų karinės organizacijos (lenk. *Polska organizacja wojskowa*, POW) vaidmuo santykių su lietuviais raidoje. POW nesėkmingo pučo klausimas būdavo nutylimas arba paminimas labai atsainiai²¹.

K. Buchowskio teigimu, interpretuodama konfliktą Lenkija stengėsi sumenkinti Suvalkų sutarties reikšmę, dažniausiai ją vadindama provizoriniu (t. y. negalutiniu) kariniu susitarimu²². Pabrėžtas sutarties turinio ribotumas, tad lietuvių teiginys, kad Suvalkų sutartis yra tarptautinis traktatas, laikytas

¹³ Buchowski, K. *Litvomanai ir polonizuotojai: mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje* / iš lenkų k. vertė I. Aleksaitė. Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2012, p. 96.

¹⁴ Žr. Stankevič, B. Jogailaičių idėja ir jos implikacijos lenkų XX a. geopolitinėje mintyje. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, t. 4, Nr. 3, p. 870. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367185085904/dastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2023-11-23].

¹⁵ *Ibidem*, p. 870.

¹⁶ Budeck, Z. *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej 1918–1928*. Warszawa: Koło Naukowe Szkoły Nauk Politycznych, 1928.

¹⁷ Ochota, J. *Spór Litwy z Polską*. Warszawa, 1935.

¹⁸ Pažymėtina, kad nuo Vilniaus krašto užėmimo momento buvo praėję nedaug laiko, tad santykius tarp Lenkijos ir Lietuvos nagrinėjantys darbai buvo labiau politologinio, publicistinio pobūdžio.

¹⁹ Žr. Buchowski, K. Konflikto su Lietuva vaizdas tarpukario lenkų istorinėje sąmonėje. In: *Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos = Umowa Suwalska: fakty i interpretacje* / sudarytojai Č. Laurinavičius ir J. J. Milewski. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 139.

²⁰ Žr. *ibidem*, p. 140–141.

²¹ Žr. *ibidem*, p. 139, p. 141.

²² *Ibidem*, p. 141.

klaidingu. Teigta, jog sutartis susijusi tik su susirėmimais Suvalkų krašte ir neapima Vilniaus priklausymo Lietuvai. Pozityviai vertintas generolo Lucjano Żeligowskio „maištas“. Tarpukario autoriai pabrėžė, jog tai nebuvo avantiūra ir atitiko vietinių gyventojų valią²³.

Kalbant apie tolesnę įvykių po 1920 m. raidą pasakytina, jog Lenkijos publicistai buvo linkę tvirtinti, kad L. Żeligowski turėjo pakankamai karinių pajėgų vadinamajai Kauno Lietuvai užimti. Taip tarsi buvo grindžiama mintis, kad Lenkija neturėjo grobikiškų tikslų likusios Lietuvos atžvilgiu. Nors mūšiai prie Širvintų ir Giedraičių lietuvių yra laikomi didžiule Lietuvos pergale, pagal tuometinę lenkų tradiciją jie yra beveik nepastebimi arba laikomi vietinės reikšmės susirėmimais²⁴.

Po 1920 m. Vilniaus krašto užėmimo sukurtos Vidurinės Lietuvos likimą lėmė 1922 m. išrinktas šio pseudovalstybinio darinio seimas. Lenkų autoriai akcentavo aktyvų gyventojų dalyvavimą rinkimuose, pateisindami šio seimo atstovavimą Vidurinei Lietuvai, nors yra žinoma, kad lietuvių tautybės gyventojai bei dauguma baltarusių ir žydų rinkimuose balsuoti atsisakė²⁵. Šio seimo priimtas sprendimas prijungti Vidurinę Lietuvą prie Lenkijos patvirtintas 1922 m. balandį Varšuvos Seime. Tad ir 1923 m. Ambasadorių konferencijos sprendimas pripažinti Vilniaus kraštą Lenkijai buvo laikomas konflikto galutiniu sprendimu. Po jo iš Lietuvos laukta susitaikymo su esama padėtimi ir normalių tarpvalstybinių santykių užmezgimo²⁶.

K. Buchowski, rašydamas apie tarpukario Lenkijos vadovėlius, teigė, jog XIX a. prasidėjęs lietuvių tautinis judėjimas juose buvo vertinamas kaip rusų intrigų padarinys. Pasakojimas apie nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą būdavo užbaigiamas tvirtinimu, kad daugelis gyventojų troško atnaujinti uniją su Lenkija ir tik dėl saujelės lietuvių ir priešų intrigų Lietuva išlikusi nedraugiška Lenkijai. Vadovėliuose rašyta apie nepagrįstas Lietuvos pretenzijas į Vilnių ir į ją žvelgta iš globėjiškų pozicijų („maža, skurdi valstybėlė, nekelianti jokios grėsmės“)²⁷.

Šaltojo karo metais taip pat buvo skelbiami darbai, siekiantys nušviesti Lenkijos ir Lietuvos konfliktą. Iš istorikų galima paminėti užsienyje darbą publikavusį Piotrą S. Wandyczių, taip pat Lietuvos ir Lenkijos santykių XX a. pirmoje pusėje tyrimų srityje daug nuveikusį istoriką Piotrą Łossowski²⁸. Tačiau bendra šio laikotarpio tendencija lėmė tai, jog Lenkijoje platesniu mastu vengta kelti klausimus, galinčius paakenkti santykiams su „broliškomis“ socialistinėmis respublikomis (Vilniaus problema sieta su Lenkijos karu prieš Sovietų Rusiją). Sovietinėje Lenkijoje apie tuometinę LSSR ir joje esančio Vilniaus krašto realią situaciją, lietuvius žinota nedaug²⁹. Panaši padėtis tuo metu atsispindėjo ir lenkiškuose vadovėliuose. Anot istoriko Arūno Vyšniausko, vadovautasi nuostata, kad „jei negalima konfliktiniu klausimu pilnai išreikšti savo pozicijos, tai geriau iš viso tuo klausimu nerašyti“³⁰. K. Buchowskio teigimu, iki XX a. 9 dešimtmečio pabaigos lenkiškuose istorijos vadovėliuose 1918–1920 m. įvykiai Vilniaus krašte buvo vaizduojami kaip „nedidelis pasienio ginčas, kurių po Pirmojo pasaulinio karo formuojantis valstybei buvo nemažai“³¹.

²³ Žr. *ibidem*, p. 141–142.

²⁴ Žr. *ibidem*, p. 143.

²⁵ Žr. *ibidem*, p. 144.

²⁶ Žr. Buchowski, K. *Konflikto su Lietuva vaizdas tarpukario lenkų istorinėje sąmonėje*, p. 144–145.

²⁷ Buchowski, K. *Litvomanai ir polonizuotojai: mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*, p. 343.

²⁸ Šių autorių darbus, teigdamas, jog istorikai nagrinėjo Lietuvos ir Lenkijos konfliktą nepalikdami pagrindo ideologizuotiems stereotipams, nurodė istorikas Česlovas Laurinavičius. Žr. Laurinavičius, Č. *Probleminiai Lietuvos ir Lenkijos santykių 1920 m. aspektai*. In: *Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos = Umowa Suwalska: fakty i interpretacje / sudarytojai Č. Laurinavičius ir J. J. Milewski*. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 41.

²⁹ Plačiau žr. Buchowski, K. *Litvomanai ir polonizuotojai: mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*, p. 504–505.

³⁰ Vyšniauskas, A. *Konflikto dėl Vilniaus perteikimas tarybinio laikotarpio mokomojoje literatūroje*. In: *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis = Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków. Pamięć historyczna / moksliniai redaktorai ir sudarytojai J. Wołkonowski, R. Gaidis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 322.

³¹ Buchowski, K. *Litvomanai ir polonizuotojai: mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje*, p. 502–503.

Anot K. Buchowskio, Lenkijos ir Lietuvos santykiams esant užšaldytiems, tik tarp lenkų ir lietuvių emigrantų Vakaruose galėjo vykti ginčai dėl istorinių įvykių traktavimo³². Šaltojo karo metais lenkų emigracijoje vyravo požiūris, kad Vilnius su kitomis rytų žemėmis turi grįžti į nepriklausomą Lenkiją – taip palaikytas dar tarpukariu nusistovėjęs Lenkijos ir Lietuvos santykių vertinimas³³. Tačiau, anot K. Buchowskio, iš lenkų emigracijos veikėjų galima išskirti Jerzy Władysława Giedroycą ir jo poziciją kresų, arba Lenkijos valstybės pakraščiu, atžvilgiu palaikančius intelektualus, susitelkusius aplink mėnraštį „Kultura“, leistą Prancūzijoje nuo XX a. 6 dešimtmečio pradžios. J. W. Giedroycas ir J. Mieroszewskis teigė, jog Lenkija turi atsisakyti „Jogailaičių idėjos“, liautis reikšti pretenzijas į Vilnių ir Lvivą ir remti lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių nepriklausomybės siekius³⁴.

Po 1989 m. įvykę (geo)politiniai pokyčiai tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje sudarė sąlygas glaudesniai šalių bendradarbiavimui. Lenkų ir lietuvių istorikų bendruomenei pavyko rasti nekonfliktišką požiūrį į 1920 m. įvykius³⁵. Alfredo Bumblauskio teigimu, nors kartais tarp lenkų „išlenda koncepcijos, kurios erzina ULB³⁶ regioną“³⁷, su dauguma lenkų LDK ir XIX–XX a. istorijos tyrinėtojų neiškyla ideologinių skirtumų, galinčių trukdyti bendram šalių mokslininkų darbui³⁸.

Apibendrinant akademinėse lenkiškosios istoriografijos sintezėse, tarpukario ir sovietiniuose vadovėliuose esančius konflikto dėl Vilniaus aiškinimus galima teigti, jog ilgą laiką dominavo požiūris, kad Lietuvos pretenzijos į šį kraštą buvo nepagrįstos. Kai kurių istorinių temų nagrinėjimą socialistinės Lenkijos laikotarpiu ribojo temos sąsajos su lenkų ir bolševikų karu. Visa tai darė įtaką ir lenkiškų istorijos vadovėlių turiniui. Nors Šaltojo karo metais lenkų emigracijoje vyravo nuomonė, kad Vilnius ilgai turės vėl tapti nepriklausomos Lenkijos dalimi, tuo metu susiformavusi J. W. Giedroyc koncepcija pripažino ULB regionų savarankiškumą. XX a. pabaigoje pasikeitusi geopolitinė padėtis abiejų šalių istorikams padėjo atrasti nekonfliktišką požiūrį į tarpukario valstybių santykius. Kitoje straipsnio dalyje ir nušviečiama Lenkijos istorijos mokymo programų kaita, jai įtaką galėję daryti veiksniai ir programų vertinimai nuo XX a. 9 dešimtmečio pabaigos iki 2022 metų. Ši analizė leis geriau atspindėti Lenkijos istorijos mokymo programose pakitusį konflikto dėl Vilniaus krašto vertinimą tiriamuoju laikotarpiu. Apie tai bus kalbama trečiojoje šio straipsnio dalyje.

II. Istorijos mokymo programų kaita ir vertinimai 1989–2022 m. Lenkijoje

Šalies švietimo sistema ir jos mokymo programos yra vieni iš svarbiausių vadovėlio turinį ir daktinius sprendimus lemiančių veiksnių. Nuo XX a. 9 dešimtmečio pabaigos Lenkijos švietime buvo atsisakyta marksizmo-leninizmo ideologinių elementų. 1991 m. įvykdyta švietimo reforma keitė iš komunistinio laikotarpio paveldėtas programas į minimaliąsias mokymo programas³⁹. 1992 m. pradėjusioje galioti programoje pažymėta, jog mokytojas galės pasirinkti vieną iš kelių mokykloms patvirtintų

³² *Ibidem*, p. 495.

³³ Žr. *ibidem*, p. 495.

³⁴ Žr. *ibidem*, p. 496.

³⁵ Plačiau apie tai žr. Nikžentaitis, A. *Valstybė ir atmintis: atminties kultūros ir jų reguliavimo būdai Lietuvoje, Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 160.

³⁶ Regionas, apimantis dabartinės Ukrainos, Lietuvos, Baltarusijos valstybių teritorijas.

³⁷ A. Bumblauskio teigimu, viena tokių koncepcijų yra „Vilniaus, kaip *kresų* koncepcija, užmirštant LDK istoriją“. Žr. Bumblauskas, A. Lietuvos istorija: istorikų koncepcijos *versus* visuomenėje dominuojantys praeities vaizdiniai. In: *Lietuvos kryžkelės: istorijos etidai* / sudarė A. Bumblauskas, L. Peluritis. Vilnius: Naujasis Židiny-Aidai, 2022, p. 574.

³⁸ Plačiau žr. *ibidem*, p. 573–574.

³⁹ Žr. Osiński, Z. Edukacja historyczna w Drugiej i Trzeciej Rzeczypospolitej – podobieństwa i różnice w kontekście sytuacji politycznej. In: *Dwa dwudziestolecia Rzeczypospolitej: oświata – religia – kultura i społeczeństwo: próba bilansu* / red. M. Fic, L. Krzyżanowski, M. Skrzypek. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2010, p. 11. Taip pat prieiga per internetą: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2387/Edukacja_historyczna_w_II_i_III_Rzeczypospolitej%20%20%20podobieństwa_i_roznicze_w_kontekście_sytuacji_politycznej.pdf;sequence=1 [žiūrėta 2023-11-29].

programų, kurios turės atitikti minimaliosios programos reikalavimus⁴⁰. Ir vėliau, XX a. 10 dešimtmetyje ir XXI a. pradžioje, Lenkijos švietimo ministerija tvirtindavo mokymo programas, kurios buvo kurtos pagal vėliau pagrindinėmis pradėtas vadinti programas⁴¹. Iki 1999 m. švietimo sistemos pagrindą sudarė 8 metų trukmės pagrindinė mokykla ir 2 metų trukmės profesinė arba 4 metų trukmės vidurinė mokykla (technikumai, profesiniai, bendrojo lavinimo licėjai). Nuo 1999 m. ši struktūra buvo pakeista į 6 metų trukmės pradinės mokyklos, 3 metų trukmės gimnazijos⁴² ir 2–3 metų trukmės profesinių, 3 metų trukmės bendrųjų, specializuotųjų licėjų, 4 metų trukmės technikos mokyklų sistemą⁴³. Istorija tada kaip ir anksčiau buvo pradėdama mokytis IV klasėje, tačiau ji buvo integruojama su pilietiniu ugdymu⁴⁴. Vėliau Lenkijoje įgyvendintos dar dvi švietimo reformos.

Nors 2009 m. švietimo sistemos struktūra išliko ta pati, keistos pagrindinės mokymo programos. Kadangi jose aiškiau buvo apibrėžti mokymo(si) reikalavimai, Švietimo ministerija atsisakė išsamesnių autorinių programų, kurtų pagal pagrindinę programą, tvirtinimo⁴⁵. 2009 m., atsižvelgiant į ankstesnių programų trūkumus, buvo keičiamas istorijos temų paskirstymas gimnazijų ir licėjų klasėse. Priimtas sprendimas gimnazijoje istorijos kursą baigti 1918 m., o pirmai licėjaus klasei priskirti likusias XX a. istorijos temas⁴⁶. Antrus metus dalis mokinių toliau mokydavosi istorijos aukštesniu lygiu arba pradėdavo mokytis dalyko, pavadinto „Istorija ir visuomenė“ ir skirto mokiniams, kurie pasirinkdavo išplėtinu lygiu mokytis tikslųjų ir gamtos mokslų disciplinas⁴⁷. Dalyką, pavadintą „Istorija ir visuomenė“, pasirinkę mokiniai gilino istorines žinias, kurios buvo suskirstytos į temines grupes⁴⁸. Mokytojai savo nuožiūra galėjo pasirinkti nagrinėti keturis teminius blokus iš siūlomų devynių. Tai leido istorijai geriau pritaikyti teminę-problemą, o ne vien chronologinę mokymo(si) orientaciją⁴⁹.

R. Kazlauskaitės tyrimas rodo, kad naujasis dalykas pavadinimu „Istorija ir visuomenė“ Lenkijoje sulaukė net protestų. Jie kilo piktinantis, jog vyresnių klasių mokiniai nepakankamai gerai susipažins su Lenkijos istorijos raida, o tai pakenks jų lenkiškos tapatybės formavimuisi. Visuomenėje vykusius protestus tuo metu pakurstė partijos „Teisė ir teisingumas“ bei „Vieningoji Lenkija“, kurios reikalavo „sugrąžinti istorijos pamokas“ į mokyklą. Atsižvelgdama į tai, ministerija paskelbė, kad tema „Tėvynės panteonas

⁴⁰ *Minimum programowe przedmiotów ogólnokształcących w szkołach podstawowych i średnich: obowiązujące od 1 września*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Edukacji Narodowej, 1992, p. 9. Prieiga per internetą: <http://cyfrowa.bpchem.pl/dlibra/docmetadata?id=638&from=publication> [žiūrėta 2024-04-27].

⁴¹ Žr. Leek, J. *Ewolucja podstaw programowych kształcenia ogólnego w Polsce. Ku zmianie edukacyjnej*. In: *Wybrane problemy nauczania i wychowania: z doświadczeń okresu transformacji* / redakcja naukowa M. Kamińska. Płock: Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, 2015, p. 2, p. 8. Prieiga per internetą: <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/16885/Podstawy%20programowe%20w%20Polsce%201999%202009.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023-11-24].

⁴² Žr. Kazlauskaitė, R. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past*, p. 144.

⁴³ Žr. Karpus, Z.; Składanowski, H. *Litwa i stosunki Polsko-Litewskie w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz współczesnych polskich programach i podręcznikach do nauczania historii w szkole średniej*, p. 105.

⁴⁴ Žr. Kazlauskaitė, R. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past*, p. 145.

⁴⁵ Žr. Leek, J. *Ewolucja podstaw programowych kształcenia ogólnego w Polsce. Ku zmianie edukacyjnej*, p. 8.

⁴⁶ Lenkijos švietimo ministro įsakas dėl 2009–2010 mokslo metų buvo patvirtintas 2008 m. gruodžio mėn.: W sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej*, z 23 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2009, Nr. 4, poz. 17), prieiga per internetą: <https://www.portaloswiatowy.pl/ksztalcenie-i-wychowanie/rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-z-23-grudnia-2008-r.-w-sprawie-podstawy-programowej-wychowania-przedszkolnego-oraz-ksztalcenia-ogolnego-w-poszczegolnych-typach-szkol-dz.u.-z-2009-r.-nr-4-poz.-17-9699.html> [žiūrėta 2023-11-29]. Analizuojant programų nuostatas remtasi šiuo dokumentu: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia. Podstawa programowa z komentarzami*, 2009, t. 4, p. 70–71, prieiga per internetą: <https://static.epodreczniki.pl/portal/f/res/Rlsj4Y0iPb98n/1611745679/A7HZF8xNoXDXKMvLS-F8hVkJd68jU0y7L.pdf> [žiūrėta 2024-04-26].

⁴⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁸ Šios teminės grupės buvo „Europa ir pasaulis“, „Kalba, komunikacija ir žiniasklaida“, „Mokslas“, „Saviškumas ir svetimumas“, „Ekonomika“, „Valdantieji ir valdomieji“, „Karas ir kariniai reikalai“, „Moteris ir vyras, šeima“, „Tėvynės panteonas ir Tėvynės ginčai“.

⁴⁹ Plg. Kazlauskaitė, R. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past*, p. 149.

ir Tėvynės ginčai“ bus nebe rekomenduojama, o privaloma visiems „Istorijos ir visuomenės“ dalyką besimokantiems mokiniams⁵⁰.

Naujausia švietimo reforma Lenkijoje pradėta vykdyti 2017 metais. Keistos ne tik programos, bet ir švietimo struktūra, kuri sugrįžo prie XX a. 10 dešimtmetyje buvusio 8 metų trukmės pagrindinės mokyklos modelio; gimnazijos panaikintos. Buvo pratęstas mokymasis profesinėse mokyklose, licėjuose ir technikuose⁵¹. Istorijos mokymo programose, kaip ir 2009 m., išlaikyta struktūra, išsamiai apibrėžianti reikalavimus, taikomus atsižvelgiant į ugdymus istorijos chronologijos, analizės ir interpretacijos, istorinio pasakojimo kūrimo gebėjimus⁵².

Reikšmingiausi programų pokyčiai atsispindėjo vertybiniame lygmenyje. 2017 m. paskelbtoje pagrindinės mokyklos programos įžanginėje dalyje pabrėžiama, jog istorija yra „kolektyvinės atminties lobynas“⁵³. Kaip teisingai pastebi Ewa Tartakowsky, nors patriotiškumo ugdymas visada buvo vienas iš Lenkijos istorijos mokymo tikslų, pirmą kartą tai buvo pabrėžta programos pradžioje⁵⁴. Įžanginėje programos dalyje teigiama, jog

*pasididžiavimas mūsų protėvių pasiekimais neturėtų virsti beprasme apologija, o kritika neturi lemti kolektyvinių nacionalinių pastangų prasmės neigimo, nes šios pastangos vis dėlto visam laikui mums, lenkams, padėjo įleisti šaknis Europos širdyje*⁵⁵.

Ši citata yra iškalinga, turint omenyje tai, kad paskutinė švietimo reforma Lenkijoje įgyvendinta partijos „Teisė ir teisingumas“ valdymo metu – ši partija aršiai kritikavo 2009 m. istorijos mokymo reformas⁵⁶. Programose atsispindi ir didėjanti religijos svarba. Įžanginėje dalyje teigiama, jog istorija turi padėti susipažinti ne tik su nacionaliniais, valstybiniais, bet ir religiniais simboliais, paaiškinti jų reikšmę ir ugdyti jiems pagarbą⁵⁷. Pagal naująją programą IV klasių mokiniai Lenkijos istoriją pradeda nagrinėti nuo šalies krikšto, kaip vienas iš XVII a. didvyrių programoje išskiriamas Čenstakavos Jasna Guros vienuolyno prioras A. Kordeckis, taip pat atskira potėmė joje skirta popiežiui Jonui Pauliui II⁵⁸.

Nors naujojoje programoje ir pažymima, kad skiriant daug dėmesio patriotinio požiūrio ugdymui kartu turi būti gerbiami kitų tautų pasiekimai, R. Kazlauskaitės teigimu, joje nedaug užsimenama apie kitas tautines ar religines grupes ir jų indėlį į Lenkijos istoriją⁵⁹. Panašią poziciją išreiškė ir E. Tartakowsky, teigdama, jog dabartinė mokymo programa mažai skiria dėmesio tautinėms ir religinėms mažumoms. Jos vertinimu, tai yra nukrypimas nuo 2009 m. istorijos mokymo programos, pagal kurią mokiniai turėjo

⁵⁰ Plačiau žr. *ibidem*, p. 147–148.

⁵¹ Plačiau žr. Reforma oświaty w części sfinansowana przez samorząd. *Najwyższa Izba Kontroli*, 22 Maja, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/reforma-oswiaty-w-czesci-sfinansowana-przez-samorzad.html> [žiūrėta 2023-11-24].

⁵² Žr. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa – historia*. Ośrodek rozwoju edukacji, 2017, p. 11, prieiga per internetą: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/historia.-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf> [žiūrėta 2023-11-29]; *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podadpodstawowa – historia*. Ośrodek rozwoju edukacji, 2018, p. 13, prieiga per internetą: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=25373> [žiūrėta 2023-11-29].

⁵³ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa – historia*, p. 10.

⁵⁴ Tartakowsky, E. L'enseignement de l'histoire en Pologne depuis 2017: De la «décommunisation» à la centralité d'un nationalisme catholique. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 2020, Vol. 1, No. 1, p. 118, <https://doi.org/10.3917/receol.511.0105>.

⁵⁵ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa – historia*, p. 10.

⁵⁶ Partijos „Teisė ir teisingumas“ kūrėjas ir jos lyderis Jarosławas Kaczyński, oponuodamas tuometinei Lenkijos švietimo ministrei Katarzyna Hall, teigė, kad jei partija „Teisė ir teisingumas“ laimės rinkimus, bus sukurta „normali istorijos ir lenkų kalbos mokymo programa, vienoda visiems mokiniams, ir tokia, kuri leis kurti bendruomenės, bendrų sąvokų, kultūros kodus, nes tai yra daugiau nei būtina“. Cituota iš: Hejwosz-Gromkowska, D. Reforming the History Curriculum in Poland: The Good Change Strikes Back. *4Liberty.eu*, 2017, Review No. 6, p. 78, prieiga per internetą: https://4liberty.eu/wp-content/uploads/2017/04/Daria-Hejwosz-Gromkowska_Reforming-the-History-Curriculum-in-Poland_The-Good-Change-Strikes-Back_Review-6.pdf [žiūrėta 2023-11-24].

⁵⁷ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa – historia*, p. 10.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 121.

⁵⁹ Kazlauskaitė, R. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past*, p. 149.

gebėti įvardyti Lenkijoje gyvenančias tautines ir etnines mažumas, apibūdinti jų kultūrą ir tradicijas, gebėti nurodyti jų gyvenamąsias vietas Lenkijoje ir pasaulyje⁶⁰.

Pažymėtina, kad kai ši naujoji istorijos mokymo programa buvo paskelbta, ji susilaukė ir akademikų bendruomenės kritikos. Varšuvos universiteto istorikai išplatino pareiškimą dėl naujosios mokymo programos, kuriame teigė, kad programiniuose principuose neminimos pilietinio aktyvumo, socialinio jautrumo, tolerancijos⁶¹, priešinimosi diskriminacijai nuostatos. Jų teigimu „istorija nėra nei patriotinių epizodų rinkinys, nei didvyrių galerija. Prieštaringų figūrų ir neigiamų interpretacijų praleidimas iškreipia mūsų praeities vaizdą.“⁶² Tačiau šią kritiką vyriausybė ignoravo, ir nauja programa pagrindinės mokyklos klasėms įsigaliojo nuo 2017 m. rugsėjo mėnesio⁶³.

Ryšiai pabrėžtas patriotinio ugdymo pobūdis būdingas ir 2018 m. patvirtintai vidurinės mokyklos programai. Jos įžanginė dalis pradeda teze, jog „kolektyvinė atmintis saugo istorijos vaizdą“⁶⁴. Kaip vienas pirmųjų istorijos mokymo tikslų nurodomas žinių apie svarbius lenkų tautos istorijos ir visuotinės istorijos įvykius pagilinimas. Kita dalis tikslų taip pat susijusi su meilės tėvynei jausmo puoselėjimu, pagarbos nacionaliniam paveldui ugdymu ir kitkuo⁶⁵. Programoje esantys tikslai nėra nukreipti vien tik į patriotinį ugdymą, bet patriotinio ugdymo tikslai dominuoja kitų tikslų atžvilgiu.

Naujausias pokytis istorijos mokyme įvyko 2022 m., kai vyresnių klasių mokiniams buvo įvestas naujas dalykas „Istorija ir dabartis“ vietoje pilietinio ugdymo (lenk. *Wiedza o społeczeństwie*), dėstyto pagrindiniu lygiu⁶⁶. Į „Istorijos ir dabarties“ dalyką⁶⁷ integruotas visuomenės mokslų ir istorijos mokymas, apimantis Lenkijos ir visuotinę istoriją nuo Antrojo pasaulinio karo⁶⁸. Įvedus naują mokomąjį dalyką, licėjų ir technikumų istorijos programoje taip pat buvo atlikti tam tikri pakeitimai. 2022 m. programos įžanginėje dalyje, kaip ir 2018 m., akcentuota istorijos mokymo svarba ugdant patriotizmą, tačiau, skirtingai nei ankstesnėje programoje, nurodyta, jog svarbiausias istorijos mokymo tikslas, kad „mokiniai susipažintų su Lenkijos paveldu – kultūriniu, politiniu, sisteminiu, socialiniu – ne kaip su kažkokiu išoriniu reiškiniu, o kaip su paveldėtu turtu, kuris mus formuoja, be kurio nėra nei Lenkijos, nei lenkiškumo“⁶⁹. Iš esmės programos pagrindas liko tas pats, tik kai kurie programos temų reikalavimai buvo sutrumpinti arba papildyti.

⁶⁰ Tartakowsky, E. *L'enseignement de l'histoire en Pologne depuis 2017: De la «décommunisation» à la centralité d'un nationalisme catholique*, p. 123. Plg. *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, p. 29.

⁶¹ Ankstesnėje programoje akcentuotas ne tik tautinių vertybių diegimas, bet ir prisirišimo prie laisvės idėjos ir tolerancijos stiprinimas, žr. *Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, p. 67.

⁶² Cituota iš: Kazlauskaitė, R. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past*, p. 149.

⁶³ Taip pat žr. *ibidem*, p. 149.

⁶⁴ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła ponadpodstawowa – historia*, p. 10.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 10–11.

⁶⁶ *Historia i teraźniejszość – nowy przedmiot w szkołach ponadpodstawowych od 1 września 2022 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej*, 8 Marsz, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.gov.pl/web/edukacja/historia-i-terazniejszosc--nowy-przedmiot-w-szkolach-ponadpodstawowych-od-1-wrzesnia-2022-r> [žiūrėta 2023-11-29].

⁶⁷ *Historia i teraźniejszość. Podstawaprogramowa.pl*. Prieiga per internetą: <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Historia-i-terazniejszosc> [žiūrėta 2023-11-29].

⁶⁸ Didelio visuomenės atžiotazul sulaukė šiam dalykui parašytas lenkų istoriko, buvusio „Teisės ir teisingumo“ partijos atstovo Europos parlamente Wojciecho Roszkowskio vadovėlis (*Historia i teraźniejszość 1: 1945–1979: podręcznik dla liceów i techników*. Kraków: Biały Kruk, 2022.). Kritikai teigė, jog šis iki 2022 m. mokslo metų pradžios vienintelis Lenkijos švietimo ministerijos patvirtintas vadovėlis yra ypač šališkas ir atitinkantis partijos „Teisė ir teisingumas“ ideologiją. Žr., pavyzdžiui: Szczubiak, A. Jak uczyć HiT, nie łamiąc kręgosłupa moralnego. Jest alternatywa. *Polityka.pl*, 2 Wrzesnia, 2022, prieiga per internetą: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2179782,1,jak-uczyc-hit-nie-lamiac-kregoslupa-moralnego-jest-alternatywa-read> [žiūrėta 2023-11-29]; Skotarczak, A. Nowy przedmiot w szkole 2022. HiT wywołuje kontrowersje, tak samo jak podręcznik. *Edziecko.pl*, 15 Sierpień, 2022, prieiga per internetą: <https://www.edziecko.pl/rodzice/7,79361,28791778,nowy-przedmiot-w-szkole-2022-hit-wywołuje-kontrowersje-tak.html> [žiūrėta 2023-11-29].

⁶⁹ Istorijos programa paskelbta Lenkijos integruotoje edukacinėje platformoje, žr. *Podstawa programowa – rok szkolny 2023/2024, Liceum ogólnokształcące i technikum, Historia PP 2022. Zintegrowana Platforma Edukacyjna*, prieiga per internetą: <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/szkola-ponadpodstawowa/historia-pp-2022> [žiūrėta 2024-04-27].

Apibendrinant galima teigti, jog po 1989 m. įvyko reikšmingi istorijos mokymo programų pokyčiai, kuriems įtaką darė ne vien tik Lenkijoje vykdomos struktūrinės švietimo reformos. 2009 m. programos naujovė – dalykas „Istorija ir visuomenė“ – leido istorijai geriau pritaikyti teminę-probleminę mokymo(si) orientaciją, tačiau tai sulaukė dalies visuomenės protestų. Kritika 2009 m. programai ir 2017–2022 m. programų pokyčiai rodo, jog jiems didelės įtakos turėjo pokyčiai Lenkijoje, sietini su partijos „Teisė ir teisingumas“ veikimu. Iki tol taikytų kai kurių programinių istorijos mokymo principų (gesnio tautinių mažumų pažinimo, tolerancijos idėjos akcentavimo) buvo atsisakyta, ypač sureikšmintas patriotinio ugdymo svarba.

Glaustai apžvelgus bendrą Lenkijos istorijos mokymo programų kaitą ir jos vertinimus tiriamuoju laikotarpiu, svarbu išsiaiškinti, kaip konflikto dėl Vilniaus krašto tema atsispindi mokymo programose. Tai ir daroma kitoje straipsnio dalyje.

III. Konflikto dėl Vilniaus krašto atspindėjimas 1989–2022 m. Lenkijos istorijos mokymo programose

1990 m. pagrindinio ugdymo istorijos programos VIII klasės temoje „Kova dėl rytinių II Respublikos sienų“ minimas Lietuvos ir Lenkijos ginčas dėl Vilniaus, beje, šalia tokių potemių kaip Lenkijos ir Sovietų Sąjungos karo priežastys, Rygos sutartis (1921 m.) ir kitos⁷⁰. 1990 m. licėjų ir technikumų programose nebuvo atskirai minimas konfliktas dėl Vilniaus, tačiau jose minėtos kovos su ukrainiečiais dėl rytinių žemių (kovos dėl Lvivo), 1920 m. karas su Sovietų Rusija⁷¹. Licėjų ir technikumų programų temų grupėje „Lenkija 4 dešimtmetyje“ esančioje temoje apie II Lenkijos Respublikos (LR II) tarptautinę padėtį išskirta potemė „Lietuvos atvejis“ (lenk. *Sprawa Litwy*). Iš konteksto (šalia minima potemė „Lenkijos požiūris į konferenciją Miunchene“)⁷² galima suprasti, jog turimas omenyje 1938 m. Lenkijos ultimatas Lietuvai, kurio nagrinėjimas negalėjo apsieiti be išsamesnio šalių santykių, susiklosčiusių tarpukario pradžioje, aptarimo.

1992 m. pradėjusiam galioti privalomajame pagrindinėms mokykloms skirtos programos minime, aptariant XIX–XX a. temas, Lietuva, lietuviai nėra išskiriami⁷³. Tačiau XX a. temos „Lenkijos naujos sienos“ potemės „Kova dėl valstybių sienų – diplomatija ir karinės pastangos“, „Tautinės mažumos“⁷⁴ suponuoja, jog šių temų kontekste Vilniaus krašto problema mokyklose turėjo būti aptarinėjama. Privalomosios minimaliosios licėjų programos XX a. istorijos dalyje nurodyta temų grupė „Lenkijos atvejis Pirmojo pasaulinio karo metais. Lenkijos valstybės atkūrimas“, minima politinė ir karinė kova dėl sienų su Vokietija ir Čekoslovakija, karas su Sovietų Rusija dėl nepriklausomybės ir rytinių sienų, tačiau Vilniaus problema nėra išskirta⁷⁵.

1999 m. Lenkijos švietimo ministerijos skelbtoje gimnazijoms skirtoje istorijos mokymo programoje nebuvo atskirai minimas konfliktas dėl Vilniaus krašto, bet įtrauktos su šiuo konfliktu susijusios temos „Atgimstanti Lenkijos valstybė: valstybės kūrimas, kova dėl sienų; santvarkos raida, pagrindinės ekonominės ir socialinės problemos; užsienio politika ir Lenkijos vieta tarpukario Europoje“⁷⁶. 2002 m. Lenkijos švietimo ministerijos paskelbtose pagrindinėse licėjų ir technikumų programose buvo pateikti išplėstinio ir neišplėstinio kurso programų variantai. Abiejų kursų reikalavimai pagrindinėje

⁷⁰ *Program szkoły podstawowej: historia: klasy IV–VIII*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1990, p. 26.

⁷¹ Žr. *Program liceum ogólnokształcącego: historia: klasy I–IV*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1990, p. 16; *Program technikum i liceum zawodowego: historia: klasy IV–VIII*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1990, p. 13.

⁷² Žr. *Program liceum ogólnokształcącego: historia: klasy I–IV*, p. 17; *Program technikum i liceum zawodowego: historia: klasy IV–VIII*, p. 14.

⁷³ Žr. *Minimum programowe przedmiotów ogólnokształcących w szkołach podstawowych i średnich: obowiązujące od 1 września*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Edukacji Narodowej, 1992, p. 49–55. Prieiga per internetą: <http://cyfrowa.bpchelm.pl/dlibra/docmetadata?id=638&from=publication> [žiūrėta 2024-04-27].

⁷⁴ *Ibidem*, p. 52.

⁷⁵ Žr. *ibidem*, p. 120–121.

⁷⁶ W sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. *Rozporządzenie ministra edukacji narodowej*, z 15 lutego 1999 r. (Dz. U. 1999, Nr. 14 poz. 129), p. 603–604. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990140129> [žiūrėta 2024-04-27].

programoje nurodyti glaustai, juose Lietuva, konfliktas dėl Vilniaus krašto nebuvo išskirti⁷⁷. Tačiau pagal šias XX a. 10 dešimtmečio – XXI a. pradžios programas buvo kuriamos kitos, išsamesnės mokymo programos⁷⁸, kurias taip pat tvirtindavo Lenkijos švietimo ministerija⁷⁹.

Z. Karpus ir H. Składanowski apžvelgė kelių ministerijos patvirtintų licėjamų skirtų istorijos programų pavyzdžius ir visose rado Lietuvos–Lenkijos ar lietuvių tautos istorijos temų. Jų nagrinėtoje M. Gładysz, M. Kubackos, Ł. Skupny'o, K. Panimaszo programoje XX a. temų grupėje nurodoma Lenkijos kova dėl valstybės sienų ir santykiai su kaimynais, tautinių mažumų problema LR II ir tarpukario Lenkijos tarptautinė politika⁸⁰. Panašios temos buvo pateikiamos ir kitose jų peržiūretose leidyklų *Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne* (WSiP) (autoriai K. Zielińska, P. M. Majewski, M. Osńska ir kt.) ir *Wydawnictwo Pedagogiczne Operon* (autoriai B. Burda, B. Halczak, R. M. Józefiakas ir kt.) išleistose licėjų istorijos mokymo programose. Tačiau pastarosios daugiau dėmesio skyrė tautiniam lietuvių atgimimui XIX a. ir Lenkijos ir Lietuvos konfliktui tarpukariu⁸¹. Pavyzdžiui, į *Operon* programą buvo įtrauktos šios temos: nacionalinis atgimimas Vidurio ir Rytų Europoje: Lietuva, Latvija, Estija, Suomija, Baltarusija, Ukraina, Slovakija, Čekija; Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos nacionalinių judėjimų pozicija lenkų tautos atžvilgiu; Lenkijos visuomenės požiūris į lietuvius, baltarusius ir ukrainiečius; rytinės valstybės sienos formavimasis: Lenkijos ir Ukrainos karas, Lenkijos ir Rusijos karas, konfliktas su Lietuva; tautinių mažumų požiūris į lenkų daugumą; Lenkijos politinių grupuočių pozicija kitataučių atžvilgiu; Lenkijos Respublikos valdžios institucijų politika tautinių mažumų klausimu; bandymai normalizuoti santykius su Vokietija, SSRS ir Lietuva⁸².

2009 m. pradėjusioje galioti vidurinės mokyklos (licėjų) programoje I licėjaus klasėje Vilniaus krašto problema nebuvo išskirta, tačiau tema „Lenkijos valstybės atgimimas po Pirmojo pasaulinio karo“ yra su ja susijusi. Prie šios temos nurodyta, jog mokiniai turi gebėti aprašyti Lenkijos valstybės atkūrimą, jos sienas ir kaimynus; paaiškinti Lenkijos ir bolševikų karo priežastis ir aprašyti jo padarinius; nurodyti veiksnius, trukdžiusius atkurtos Lenkijos valstybės integracijos procesui⁸³. Kitos išskirtos tarpukario temos taip pat netiesiogiai siejosi su Vilniaus klausimu. Temoje „Parlamentinės demokratijos krizė Lenkijoje“ nurodyta, jog mokiniai turi gebėti apibūdinti pagrindines LR II užsienio politikos kryptis. Pagal temas „Antrosios Respublikos ekonomika ir visuomenė“ reikalavimus mokiniai, atkreipdami dėmesį į socialinių ir tautinių konfliktų priežastis, turėjo gebėti apibūdinti tarpukario Lenkijos valstybės socialinę, tautinę ir religinę struktūrą⁸⁴.

Vyresnių klasių išplėstinio lygio istorijos programoje konfliktas dėl Vilniaus taip pat nebuvo išskiriamas, tačiau tema „Antrosios Respublikos nepriklausomybės atkūrimas ir politinis gyvenimas“ yra su ja susijusi, nes joje nurodoma, kad mokiniai turi gebėti aprašyti – beje, apimdami Lenkijos ir Sovietų Sąjungos karą – LR II teritorijos formavimosi procesą. Tarpukariui skirtoje temoje „II Respublika. Visuomenė, ekonomika, kultūra“ taip pat nurodoma, jog mokiniai turi analizuoti LR II visuomenės struktūrą, įskaitant tautinę ir religinę, turi gebėti apibūdinti LR II politiką tautinių mažumų atžvilgiu⁸⁵.

⁷⁷ W sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej*, z 26 lutego 2002 r. (Dz. U. 2002, Nr. 51, poz. 458), p. 3648–3649. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20020510458> [žiūrėta 2024-04-27].

⁷⁸ Żr. Karpus, Z.; Składanowski, H. *Litwa i stosunki Polsko-Litewskie w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz współczesnych polskich programach i podręcznikach do nauczania historii w szkole średniej*, p. 106, p. 108–109.

⁷⁹ Żr. Leek, J. *Ewolucja podstaw programowych kształcenia ogólnego w Polsce. Ku zmianie edukacyjnej*, p. 7.

⁸⁰ Karpus, Z.; Składanowski, H. *Litwa i stosunki Polsko-Litewskie w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz współczesnych polskich programach i podręcznikach do nauczania historii w szkole średniej*, p. 107.

⁸¹ Żr. *ibidem*, p. 108.

⁸² Żr. *ibidem*, p. 108.

⁸³ Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia. *Podstawa programowa z komentarzami*, 2009, t. 4, p. 43. Prieiga per internetą: <https://static.epodreczniki.pl/portal/f/res/Rlsj4Y0iPb98n/1611745679/A7HZF8xNoXDXKMvLSF8hVkJd68jU0y7I.pdf> [žiūrėta 2024-04-26].

⁸⁴ *Ibidem*, p. 44.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 55.

Nors naujausios 2017 m. V–VIII klasių programos temoje „Lenkijos valstybės atgimimas po Pirmojo pasaulinio karo“ konfliktas dėl Vilniaus krašto nėra išskiriamas, bet joje nurodoma, kad mokiniai turi gebėti pristatyti sienų formavimosi procesą, remdamiesi Versalio taikos sprendimais ir Didžiosios Lenkijos sukilimo bei Silezijos sukilimų fenomenu (Vakaruose), federacine dilema ir inkorporaciniu rezultatu (Rytuose), gebėti aprašyti Lenkijos ir bolševikų karą ir jo padarinius (Rygos taika)⁸⁶. Šie temos reikalavimai suponuoja, jog aptariant sienų formavimąsi Rytuose, taip pat Lenkijos ir bolševikų karo padarinius, konflikto dėl Vilniaus krašto atvejis turi būti aptariamas. Iš kitų programos temų galima išskirti ir kitas, kurias nagrinėjant gali būti aptariami kai kurie su konfliktu dėl Vilniaus krašto susiję aspektai. Temoje „Antrosios Respublikos visuomenė ir ekonomika“ trumpai įvardijama, jog mokiniai turi gebėti apibūdinti tuometinės Lenkijos valstybės socialinę, tautinę ir profesinę struktūrą. Temoje „Lenkijos gynybinis karas 1939 m. rugsėjo mėnesį“ nurodoma, jog mokiniai turi gebėti apibūdinti Lenkijos tarptautinę padėtį Antrojo pasaulinio karo išvakarėse⁸⁷.

2018 m. pradėjusioje galioti vidurinių mokyklų (licėjų ir technikumų) istorijos programoje išskirti pagrindinis ir išplėstinis temų kursai⁸⁸. Pagrindinio kurso XX a. programos temoje „Kova už Lenkijos valstybės atgimimą po Pirmojo pasaulinio karo“ akcentuojama kova dėl Lenkijos sienų, taip pat nurodoma, jog atsižvelgdami į Lenkijos ir bolševikų karą mokiniai turi apibūdinti Lenkijos rytinės sienos formavimosi procesą, gebėti palyginti LR I ir LR II teritorijas. Nors pagrindinėje programoje nėra minima Vilniaus krašto problema, kurso išplėstinėje programoje nurodyta, jog mokiniai turi gebėti aprašyti Lenkijos ir bolševikų karo ištakas, eigą bei jo ryšį su Ukrainos ir Lietuvos aktualijomis ir apibūdinti sienų su Čekoslovakija ir Lietuva formavimosi procesą⁸⁹. Su Lietuvos ir Lenkijos santykiais tarpukariu ir lietuvių tautine mažuma Lenkijoje galima sieti šiuos reikalavimus: 1) temoje „Antrosios Respublikos politinė istorija“ esantį reikalavimą vertinti J. Piłsudskio, R. Dmowskio ir kitų politikų įtaką LR II formavimuisi, gebėti palyginti jų Lenkijos vizijas (pagrindinė kurso programa); įvertinti Lenkijos užsienio politikos veiksmingumą tarpukario laikotarpiu (išplėstinis lygis)⁹⁰; 2) temoje „Antrosios Respublikos visuomenė ir ekonomika“ nurodytą reikalavimą gebėti apibūdinti LR II visuomenės struktūrą, atsižvelgiant į jos daugiatautiškumą, daugiakultūriškumą ir daugiakonfesinį pobūdį (pagrindinis lygis); gebėti analizuoti tautinius ir religinius santykius LR II (išplėstinis lygis)⁹¹; 3) temoje „Lenkijos gynybinis karas. 1939 m. Vokietijos (rugsėjo 1 d.) ir Sovietų Sąjungos (rugsėjo 17 d.) agresija“ esantis reikalavimas gebėti apibūdinti Lenkijos tarptautinę padėtį Antrojo pasaulinio karo išvakarėse (pagrindinis lygis)⁹². Pažymėtina, jog skirtingai nuo ankstesnių programų, 2018 m. licėjaus programoje įtrauktos temos, susijusios su lietuvių ir lenkų santykiais Antrojo pasaulinio karo metu. Temos „Vokiečių ir sovietų okupuota Lenkija“ išplėstinėje kurso dalyje nurodoma, jog mokiniai turi paaiškinti okupantų vaidmenį aštrinant sudėtingus Lenkijos ir Lietuvos bei Lenkijos ir Ukrainos santykius⁹³. Temos „Lenkijos Respublikos valdžios institucijų veikla tremtyje ir okupuotoje šalyje“ išplėstinio kurso dalyje nurodoma, jog mokiniai turi aprašyti mūšius LR II rytiniame pasienyje, įskaitant mūšius dėl Lvivo ir dėl Vilniaus⁹⁴.

Apibendrinant galima teigti, jog analizuotu laikotarpiu Lenkijos švietimo ministerijos skelbtose programose konfliktas dėl Vilniaus krašto dažniausiai nebuvo atskirai minimas, išskyrus 1990 m. pagrindinio ugdymo ir 2018 m. programas. Galima daryti prielaidą, jog tokias bendras tendencijas lėmė lenkų istoriografijos tradicija konfliktą dėl Vilniaus krašto laikyti integralia Lenkijos ir Sovietų Rusijos karo dalimi. Remiantis Z. Karpuso ir H. Składanowskio apžvelgtais autorinių programų pavyzdžiais galima teigti, kad dalyje

⁸⁶ Žr. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podstawowa – historia*, p. 16–18.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁸⁸ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podadpodstawowa – historia*, p. 14.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 27.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 28.

⁹¹ *Ibidem*, p. 29.

⁹² *Ibidem*, p. 30.

⁹³ *Ibidem*, p. 31.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 32.

jų daugiau dėmesio buvo skiriama konfliktui dėl Vilniaus krašto. Naujausioje 2018 m. licėjų klasėms skirtoje išplėstinio kurso istorijos programoje konfliktui dėl Vilniaus krašto skiriama daugiau dėmesio, be to, pirmą kartą į programą įtrauktos temos, susijusios su lietuvių ir lenkų santykiais Antrojo pasaulinio karo metu.

IV. Konflikto dėl Vilniaus atspindėjimas 1989–2022 m. Lenkijos istorijos vadovėliuose

Siekiant išanalizuoti konflikto dėl Vilniaus krašto perteikimą 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose, buvo pasirinkti tiriamojo laikotarpio 37-ių vadovėlių tekstai. Iš jų 15 pagrindinės mokyklos, 7 gimnazijos klasėms ir 15 vidurinių mokyklų (licėjų) vadovėlių tekstų. Šiuo tyrimu nebuvo siekiama aprėpti visų 1989–2022 m. laikotarpiu leistų vadovėlių – tai vargiai būtų įmanoma dėl Lenkijoje leistų istorijos vadovėlių gausos. Išsiuntus Lenkijos švietimo ministerijos Bendrojo ugdymo ir bendrųjų programų rengimo departamentui užklausą dėl vadovėlių naudojimo statistinių duomenų, gautas toks atsakymas: „Švietimo ir mokslo ministerija neveda statistikos apie mokyklose naudojamus vadovėlius ar mokomąją medžiagą, skirtą atskirų dalykų programoms įgyvendinti.“⁹⁵ Tad atsirenkant vadovėlius teko remtis ne vien ministerijos aprobacijos kriterijumi, tačiau ir Mokytojų edukacijos centro, esančio Balso gėje, turimais vadovėlių ištekliais ir šio Centro bibliotekos darbuotojų patikinimu, kad Lenkijoje dažniausiai naudoti ir tebenaudojami yra leidyklų *Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne* (WSiP), *Nowa Era*, *Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe* (GWO), *Wydawnictwo Pedagogiczne Operon* leisti vadovėliai. Be šių vadovėlių, nagrinėti ir kai kurių kitų leidyklų leisti vadovėliai, buvę bibliotekoje. Atsižvelgiant į anksčiau aptartas Lenkijos istoriografijos pozicijas ir istorijos mokymo programas, konflikto dėl Vilniaus temai aptarti buvo išskirti ir taikyti šie analizės kriterijai:

- 1) *Valstybingumo vizijos*. Siekta išsiaiškinti, kokios abiejų pusių, t. y. lietuvių ir lenkų, valstybingumo vizijos yra (jei yra) perteikiamos temose, kuriuose yra aptariama Vilniaus krašto priklausomumo problema.
- 2) *Vilnius mūsų prieš Wilno nasze*. Nagrinėta, kokie Vilniaus krašto priklausomumo Lenkijai argumentai yra nurodomi vadovėliuose, taip pat ar yra aiškinama Vilniaus svarba lietuviams.
- 3) *1919–1920 m. lietuvių „nuodėmės“ lenkų atžvilgiu*. Nagrinėta, kokios, lietuvių požiūriu, lenkų jiems padarytos skriaudos yra minimos vadovėliuose, kokios autoriaus (-ių) pozicijos yra atskleidžiamos.
- 4) *1919–1920 m. lenkų „nuodėmės“ lietuvių atžvilgiu: Suvalkų sutartis*. Nagrinėta, kokios, lietuvių požiūriu, lenkų jiems padarytos skriaudos yra akcentuojamos vadovėliuose, kokios autoriaus (-ių) pozicijos yra atskleidžiamos. Vadovėlių tekstuose taip pat ieškota informacijos apie Suvalkų sutartį – ar ji minima, ir jei taip – kaip yra vertinama.
- 5) *1922 m. rinkimai į Vidurinės Lietuvos seimą ir šalių santykiai tarpukariu*. Nagrinėta, ar vadovėlių tekstuose atspindimas Vilniaus krašto tautinių mažumų požiūris į rinkimus, kokie akcentuojami konflikto padariniai. Papildomai atsižvelgta į dalies vadovėlių medžiagą apie tautines mažumas (kiek ir kaip yra atspindima lietuvių tautinės mažumos padėtis) bei kaip aiškinamas 1938 m. Lenkijos ultimatumas Lietuvai.

Visuose analizuotuose vadovėliuose Vilniaus krašto problema yra sudėtinė kitų temų, pavyzdžiui, „Lenkijos valstybės atgimimas“⁹⁶, „Kova dėl rytinių sienų“⁹⁷, „Karas su bolševikais“⁹⁸ ir panašių, dalis. Kai kuriuose nagrinėtuose pagrindinėms mokykloms skirtuose vadovėliuose apie Vilniaus situaciją tarpukariu yra tik užsimenama, kad miestas tuo laikotarpiu priklausė Lenkijai⁹⁹, konstatuojamas faktas,

⁹⁵ Lenkijos švietimo ministerijos Bendrojo ugdymo ir pagrindinių programų rengimo departamento direktoriaus Arturo Góreckio 2023 m. balandžio 5 d. atsakymas laišku į pateiktą užklausą.

⁹⁶ Pankowicz, A. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1996, p. 321.

⁹⁷ Wendt, J. *Przez wieki 3: podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*. Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, 2004, p. 45.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 45.

⁹⁹ Ratajczak, J.; Roszak, G. *Historia i społeczeństwo: szkoła podstawowa VI*. Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, 2000, p. 27.

jog lenkai, įsivėlę į konfliktą su Lietuva, jį užėmė¹⁰⁰ arba teigiama, jog tarpukariu Lenkija konfliktavo su kitomis tautomis, tarp jų ir lietuviais.

Remiantis šiais išskirtais penkiais analizės kriterijais, atlikto tyrimo apie konflikto dėl Vilniaus krašto pateikimą Lenkijos istorijos vadovėliuose rezultatai pristatomi kituose skyriuose.

IV. 1. Valstybingumo vizijos

Dalyje Lenkijos istorijos vadovėlių dėmesys skiriamas skirtingų valstybingumo koncepcijų aptarimui. Dvi pagrindinės jų – J. Piłsudskio federalistinė (susijusi su siekiu kurti Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos federaciją lyderiaujant Lenkijai)¹⁰¹ ir R. Dmowskio inkorporacinė (susijusi su siekiu sukurti tautiškai vientisą Lenkiją)¹⁰² – apibūdinamos daugelyje vyresnėms klasioms skirtų vadovėlių¹⁰³. Nors ne taip dažnai, kaip nurodytosios koncepcijos, dalyje vadovėlių aprašomi ir kitų tautų siekiai („lietuviai ir ukrainiečiai tautinę savimonę išsiugdė XIX a., todėl norėjo sukurti savo nepriklausomą valstybę“¹⁰⁴). Aiškina, kodėl tautos palankiai nevertino federacijos koncepcijos (baiminosi „lenkų dominavimo ir iš to kylančios polonizacijos“¹⁰⁵). Tai iš dalies gali padėti mokiniams suprasti J. Piłsudskio bandymo įgyvendinti federalistinę koncepciją nesėkmę.

Didesnė dalis vadovėlių, kuriuose aprašomi lietuvių tautiniai siekiai, įprastai nepateikia plataus jų konteksto. Tačiau iš nagrinėtų vadovėlių išsiskiria keli vyresnių klasių mokiniams skirti vadovėliai. Vienas iš jų – Andrzejaus Pankowicziaus vadovėlis, kuriame ne tik rašoma apie lietuvių priešiškamą J. Piłsudskio propaguojamą federalizmo koncepcijai¹⁰⁶, bet ir apie tai, kad lietuvių tautinis atgimimas rėmėsi dviem vertybėmis: lietuvių kalba ir LDK istorine tradicija. Autoriaus teigimu,

*Pirmojo pasaulinio karo metais suformuluota Lietuvos valstybės atkūrimo programa numatė prie valstybės prijungti lenkų ir baltarusių žemes. Lietuva taip pat norėjo turėti Suvalkus, Balstogę, Gardiną.*¹⁰⁷

Kitas pavyzdys – Andrzejaus Garlickio vadovėlis, kuriame minima Vilniaus konferencija, Lietuvos Tarybos išrinkimas, Vokietijos pripažinta Lietuvos nepriklausomybė ir kita. Tačiau svarbiausia – skiriama daug dėmesio aptarti aplinkybėms, dariusioms įtaką antilenkiškų nuostatų formavimuisi lietuvių tautiniame sąjūdyje¹⁰⁸. Plačiau XIX a. kontekstą ir Pirmojo pasaulinio karo metais lietuvių turėtus nepriklausomybės siekius savo vadovėlyje aptarė ir Andrzejus Leszekas Szcześniakas. Skirtingai nuo A. Garlickio, aiškindamas antilenkiškų nuostatų formavimosi lietuvių tautoje kontekstą, A. L. Szcześniakas mini, kad nuo XIX a. antros pusės lietuviai istorinius ryšius su Lenkija pradėjo vertinti kaip tautos nelaimių priežastį; taip pat minima, kad didėjantį priešiškamą lenkams kurstė vokiečiai ir rusai¹⁰⁹.

¹⁰⁰ Górczyński, W.; Stępnik, A. *Władza, państwo, społeczeństwo: przeszłość – współczesność: historia i społeczeństwo, podręcznik z ćwiczeniami dla klasy VI*. Warszawa: Juka, 2002, p. 133.

¹⁰¹ Małkowski, T.; Rzeźniowiecki, J. *Historia III: podręcznik dla klasy III gimnazjum*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2000, p. 101.

¹⁰² Bąkowski, D. *Historia 3: podręcznik dla uczniów gimnazjum*. Gdynia: Operon, 2004, p. 84–85.

¹⁰³ Žr., pavyzdžiui: Szcześniak, A. L. *Historia: Polska i świat naszego wieku: podręcznik dla klasy ósmej 1914–1989*. Warszawa: Bellona, 1994, p. 81–82; Chojińska-Mika, J.; Zielińska, K.; Szlanta, P. *Historia 3: podręcznik: liceum i technikum: zakres rozszerzony*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2021, p. 533; Krzemiński, T.; Niewęglowska, A. *Zrozumieć przeszłość 3: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Warszawa: Nowa Era, 2021, p. 492.

¹⁰⁴ Małkowski, T.; Rzeźniowiecki, J. *Historia III: podręcznik dla klasy III gimnazjum*, p. 101.

¹⁰⁵ Roszak, S.; Klaczek, J. *Poznać przeszłość: wiek XX: podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych: zakres podstawowy*. Warszawa: Nowa Era, 2011, p. 71.

¹⁰⁶ Pankowicz, A. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*, p. 330.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 324–325.

¹⁰⁸ Garlicki, A. *Historia 1815–1939: Polska i świat: podręcznik dla III klas liceów ogólnokształcących*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar“, 1998, p. 274–275.

¹⁰⁹ Szcześniak, A. L. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*. Warszawa: Agmen, 1997, p. 491.

Apibendrinant galima teigti, jog lenkiškuose istorijos vadovėliuose didelis dėmesys skiriamas federalistinės ir inkorporacinės koncepcijos aiškinimui. Nors ne visada, tačiau šalia jų pateikiamas su kitais tautiniais sąjūdžiais susijęs kontekstas. Lietuvių tautinio sąjūdžio atsiradimo ir veiklos kontekstas dažniausiai nėra išsamus, tačiau kai kuriais atvejais apie lietuvių tautines aspiracijas vadovėlių autoriai pateikia daugiau žinių.

IV. 2. *Vilnius mūsų prieš Wilno nasze*

Išanalizavus istorijos vadovėlius nustatyta, kad juose dominuojantis Vilniaus priklausomumo Lenkijai argumentas yra tautinis („Vilnius tuomet buvo miestas, kuriame dominavo lenkai ir žydai. Lietuviai sudarė vos kelis procentus jo gyventojų“¹¹⁰; arba nurodoma tik lenkų dominavimas mieste ir jo apylinkėse¹¹¹). Be to, kai kurių vadovėlių autoriai mini ir Vilniaus, kaip lenkiškos kultūros centro, svarbą¹¹². Netgi savotišku viso to argumentu galima vadinti dalies vadovėlių autorių pateikiamą mintį, jog L. Żeligowską vietos gyventojai pasitiko kaip išvaduotoją¹¹³ arba kad jo kariai entuziastingai buvo sutikti vilniečių¹¹⁴. Kitas faktas, kuriuo lenkai gali remtis, yra Vidurinės Lietuvos seimas, kurį išrinko vietos gyventojai ir kuris išreiškė jų poziciją, t. y. norą prisijungti prie Lenkijos¹¹⁵. Vadinasi, ne visada nurodomi visi argumentai, kodėl Vilnius priklausęs Lenkijai, dalis jų kartais tik įvardijami šalia svarbiausio argumento – lenkų dominavimo Vilniuje pagal gyventojų skaičių.

Lietuvos pozicija dėl Vilniaus svarbos šaliai Lenkijos istorijos vadovėliuose buvo pateikiama rečiau. Pagrindinis lenkų nurodomas argumentas – Vilnius buvo istorinė lietuvių sostinė, todėl norėta, kad miestas šią funkciją atgautų¹¹⁶. Nors šis argumentas minimas kai kuriuose XX a. 10 dešimtmečio vadovėliuose, dažniau jis pasitaiko XXI a. licėjų klasėms skirtuose vadovėliuose¹¹⁷. Apibendrinant galima teigti, jog vadovėliuose pateikiama lenkų pozicija dėl Vilniaus grindžiama miesto tautine sudėtimi (vyravo lenkai), lietuvių pozicija – siekiu tęsti Vilniaus kaip istorinės sostinės tradiciją.

IV. 3. *1919–1920 m. lietuvių „nuodėmės“ lenkų atžvilgiu*

Šiame skyriuje aiškinamasi, kokie Lietuvos veiksmai, kenkę Lenkijai 1919–1920 m. laikotarpiu, dažniausiai yra minimi Lenkijos istorijos vadovėliuose. Primintina, jog pirmojoje straipsnio dalyje išryškėjo Lenkijos tarpukario autorių darbuose akcentuotas lietuvių bendradarbiavimas su bolševikais, taip pat tai, kad didžioji gyventojų dalis troško atnaujinti uniją su Lenkija ir tik dėl esą nedidelės dalies lietuvių to nepavyko padaryti. Klausina: kokia pozicija šių veiksmų atžvilgiu atspindima 1989–2022 m. laikotarpio vadovėliuose ir ar ji turi sąsąjį su tarpukariu propagauta pozicija?

Išanalizavus vadovėlius nustatyta, jog dauguma jų nenurodo arba neakcentuoja Lietuvos prieš Lenkiją vykdytų veiksmų 1919–1920 m. laikotarpiu. Dažniausiai minimas faktas, kad bolševikai 1920 m. Lietuvai atidavė Vilnių. Kai kuriuose pagrindinėms mokykloms ir licėjams skirtuose vadovėliuose

¹¹⁰ Choińska-Mika, J.; Zielińska, K.; Szlanta, P. *Historia 3: podręcznik: liceum i technikum: zakres rozszerzony*, p. 533.

¹¹¹ Pankowicz, A. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*, p. 325.

¹¹² Źr. Szcześniak, A. L. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*, p. 461; Pankowicz, A. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*, p. 325.

¹¹³ Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3. Warszawa: Nowa Era, 2014, p. 433.

¹¹⁴ Jastrzębska, M.; Żurawski, J. *Historia 3: podręcznik dla klasy III gimnazjum*. Wrocław: Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, 2001, p. 41.

¹¹⁵ Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia 1871–1939: podręcznik dla szkół średnich*. Warszawa: Wydaw. Szkolne PWN, 1998, p. 150.

¹¹⁶ Źr. Szcześniak, A. L. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*, p. 461.

¹¹⁷ Źr. visų pirma: Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia dla maturzysty: wiek XX: podręcznik: szkoły ponadgimnazjalne: zakres rozszerzony*, p. 49; Choińska-Mika, J.; Zielińska, K.; Szlanta, P. *Historia 3: podręcznik: liceum i technikum: zakres rozszerzony*, p. 533; Krzemiński, T.; Niewęgłowska, A. *Zrozumieć przeszłość 3: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*, p. 492–493.

pažymima, jog Vilniaus atidavimas Lietuvai tebuvo bolševikų plano dalis („tai buvo propagandinis gestas, nes Leninui buvo akivaizdu, kad sovietams nugalėjus Lenkiją šį kraštą užims komunistai“¹¹⁸; „jie nieko neprarado, nes Lietuva turėjo būti sovietinė respublika“¹¹⁹). Dalyje vadovėlių, mininčių Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartį, trumpai konstatuojama, kad bolševikai už Vilniaus krašto atidavimą mainais gavo teisę žygiuoti per Lietuvos teritoriją¹²⁰. Naujesniuose vadovėliuose apie kitus lietuvių veiksmus prieš lenkus jei ir užsimenama, jie paminimi trumpai, pavyzdžiui, 2021 m. Jolantos Choińskos-Mikos, Katarzynos Zielińskos ir Piotro Szlantos vadovėlyje teigiama, jog pasirašę sutartį su Sovietų Rusija lietuviai „pradėjo karines operacijas prieš Lenkiją bei sutiko su bolševikų kariuomenės žygiu per Lietuvos teritoriją“¹²¹. Jarosławo Kłaczko, Anos Laszkiewicz, Stanisławo Roszako vadovėlyje trumpai nurodoma, jog Lietuvos kariuomenė 1919 m. rugpjūtį užėmė dalį Suvalkų srities¹²². Tačiau kai kurie XX a. 10 dešimtmečio vadovėliai pateikia šališkesnį konflikto dėl Vilniaus krašto vertinimą, pavyzdžiui, Tadeuszo Glubińskio vadovėlyje konfliktas dėl Vilniaus krašto pavadintas Lenkijos ir bolševikų karo liekana¹²³. A. L. Szczeńniako 1992 m. vadovėlyje apie konfliktą dėl Vilniaus krašto rašoma nedaug, tarsi pratęsiant sovietinių vadovėlių tradiciją. Nurodoma, kad 1920 m. Vilniaus kraštas buvo užimtas Lenkijos kariuomenės ir 1922 m. Vidurinės Lietuvos seimo nutarimu buvo prijungtas prie Lenkijos, taip pat konstatuojama, jog tai sukėlė ilgalaikį konfliktą su Lietuva¹²⁴. Tačiau 1994 m. to paties autoriaus vadovėlyje Vilniaus klausimui skiriama daugiau dėmesio. Nurodoma ne tik sutartis su bolševikais ir Lietuvos Vyriausybės leidimas per šalies teritoriją judėti Raudonajai armijai, bet ir tai, kad 1919 m. vasarą, pasinaudodami Lenkijos išitraukimu į Rytų frontą, lietuviai užėmė Suvalkus ir Seinus. Vadovėlyje taip pat rašoma, kad 1919–1920 m. žiemą lietuviai iš užnugario puolė su bolševikais kovojančią E. Rydzo-Śmigłio kariuomenę, o liepos mėnesį, kai Michailo Tuchačevskio vadovaujami Raudonosios armijos daliniai puolė Vilnių ir Gardiną, lietuviai smogė lenkams iš vakarų ir paėmė į nelaisvę pėstininkų brigadą¹²⁵. Potemėje A. L. Szczeńniakas, skirdamas daugiau dėmesio Lietuvos veiksams Lenkijos atžvilgiu, plačiau apibūdina ir Lenkijos veiksmus. Minimas inscenizuotas L. Żeligowskio maištas ir anksčiau, 1919 m., įvykęs Vilniaus išvadavimas iš bolševikų kontrolės (paminima, jog į Kauną pasitraukusi Lietuvos Vyriausybė šį išvadavimą laikė agresijos faktu)¹²⁶. Tačiau plačiau apie Lenkijos kariuomenės vykdytus veiksmus prieš Lietuvą nėra rašoma. Nors tekste nėra pateikiamas aiškus vertinimas, minimi faktai leidžia akcentuoti prolenkišką poziciją Vilniaus krašto klausimu (lenkai – krašto vaduotojai, lietuviai – bolševikų bendrininkai).

Kitas XX a. 10 dešimtmetyje leistas A. L. Szczeńniako vadovėlis išsiskiria Vilniaus problemai skiriamu didesniu dėmesiu. Tačiau vadovėliui būdingas šališkumas, atsispindintis parinktuose faktuose ir pačiame jų pateikime. Pavyzdžiui, rašydamas apie bolševikų artėjimą prie Vilniaus, vadovėlio autorius išreiškia priekaištą teigdamas, kad:

Lietuvos Vyriausybė be kovos pasitraukė į Kauną. O kovoti dėl Vilniaus stojo Lenkijos kariuomenės padaliniai, jie išlaisvino Vilnių. Tai lėmė aršius bolševikų protestus ir... Lietuvių Vyriausybės

¹¹⁸ Roszak, S.; Kłaczko, J. *Poznać przeszłość: wiek XX: podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych: zakres podstawowy*, p. 79.

¹¹⁹ Małkowski, T. *Historia 7: podróże w czasie: szkoła podstawowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2017, p. 187.

¹²⁰ Źr. Szelągowska, G. *Historia: dzieje nowożytnie i najnowsze 1870–1939: podręcznik dla klasy III liceum ogólnokształcącego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1997, p. 268; Burda, B.; Halczak, B.; Józefiak, R. M.; Szymczak, M. *Historia 3: historia najnowsza: zakres podstawowy: podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Gdynia: Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, 2004, p. 72.

¹²¹ Choińska-Mika, J.; Zielińska, K.; Szlanta, P. *Historia 3: podręcznik: liceum i technikum: zakres rozszerzony*, p. 534.

¹²² Kłaczko, J.; Laszkiewicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*. Warszawa: Nowa Era, 2021, p. 227.

¹²³ Glubiński, T. *Historia 8: trudny wiek XX*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994, p. 86.

¹²⁴ Szczeńniak, A. L. *Historia: Polska i świat naszego wieku lata 1914–1990: podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej*. Bydgoszcz: Somix, 1992, p. 62.

¹²⁵ Szczeńniak, A. L. *Historia: Polska i świat naszego wieku: podręcznik dla klasy ósmej 1914–1989*, p. 93.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 93.

*protestus, kuri neprotestavo tada, kai bolševikai buvo užėmę Vilnių, tačiau protestavo tada, kai Lenkija Vilnių išlaisvino.*¹²⁷

Vadovėlio autorius tekste vardija ir daugiau Lietuvos Lenkijai daromų „skriaudų“, pavyzdžiui, E. Rydzo-Śmiglio kariuomenės užpuolimą iš užnugario, prasidėjus bolševikų puolimui 1920 m. vasarą lietuvių įvykdytą staigų lenkų kariuomenės dalies užpuolimą, Pašlowskio brigados internavimą¹²⁸. A. L. Szcześniakas teigia, kad užsispyrusi Lietuvos Vyriausybė nesutiko praleisti Pašlowskio brigados, nors tuo pačiu metu per savo teritoriją praleido dešimtis tūkstančių bolševikų. Minimos ir kitos lietuvių „nuodėmės“, susijusios su bendradarbiavimu su bolševikais Gardino, Lydos srityse, taip pat tai, kad „Augustave sovietų kariuomenė rėmė lenkų pozicijas puolančius lietuvius“¹²⁹. Galima teigti, jog šie išsamiai aprašyti faktai pateikti siekiant atspindėti ne tik antilenkišką lietuvių poziciją, bet ir probolševikišką Lietuvos kovos prieš Lenkiją pobūdį. Tokia vadovėlio autoriaus pozicija iš esmės siejasi su tarpukario Lenkijos darbuose akcentuojamu lietuvių bendradarbiavimu su bolševikais¹³⁰. Vardydamas faktus, liudijančius lietuvių padarytas „skriaudas“, A. L. Szcześniakas neskiria dėmesio faktams, kurie galėtų liudyti priešiškus Lenkijos veiksmus Lietuvos atžvilgiu, pavyzdžiui, bandytą organizuoti POW perversmą ar Suvalkų sutarties sulaužymą 1920 m. spalio mėnesį.

IV. 4. 1919–1920 m. lenkų „nuodėmės“ lietuvių atžvilgiu: Suvalkų sutartis

Šio skyriaus tikslas – išsiaiškinti, kokie Lenkijos 1919–1920 m. laikotarpio veiksmai, kuriuos Lietuva vertino kaip priešiškus jos atžvilgiu, dažniausiai yra minimi vadovėliuose. Taip pat siekiama parodyti, kokias pozicijas vadovėlių autoriai atskleidžia aprašydami šiuos įvykius. Apibendrinta informacija pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė. Lenkiškuose vadovėliuose perteikiamos pozicijos apie 1919–1920 m. įvykius (sudaryta straipsnio autorės)

	Lenkiška perspektyva	Lietuviška perspektyva
1919 m. balandžio mėn. Vilniaus užėmimas	Dažniausiai nurodo kaip miesto užėmimą ¹³¹ , išlaisvinimą ¹³² , įžengimą į jį ¹³³ , atgavimą ¹³⁴ iš bolševikų ir kita. Negalima išskirti dominuojančio įvykio įvardijimo.	Nurodo, jog vertino kaip agresijos aktą (1 atvejis). Mini J. Piłsudskio kreipimąsi, bet nepateikia Lietuvos reakcijos į jį (4). Pasiūlymas, kuris liko neišgirstas (1). Lietuvos Vyriausybė atmetė pasiūlymą (1). Išprovokavo Lietuvos protestą (1). Išprovokavo Lietuvos protestą ir 1919 m. ginčo peraugimą į ginkluotą konfliktą (1).

¹²⁷ Szcześniak, A. L. *Historia: dzieje nowożytnie i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*, p. 461.

¹²⁸ Žr. *ibidem*, p. 463–464.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 463.

¹³⁰ Taip pat žr. Buchowski, K. *Konflikto su Lietuva vaizdas tarpukario lenkų istorinėje sąmonėje*, p. 140–141.

¹³¹ *19 kwietnia zostało zajęte Wilno*. In: Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 246.

¹³² *Wyzwolenie Wileńszczyzny*. In: Glubiński, T. *Historia 8: trudny wiek XX*, p. 80.

¹³³ *Wkroczyli do Wilna*. In: Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia 1871–1945: podręcznik dla szkół średnich*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 1995, p. 144.

¹³⁴ *Polskie oddziały odzyskały Wilno i sukcesywnie wypierały bolszewików z ziem litewskich i białoruskich*. In: Kłaczek, J.; Łaszkiwicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*. Warszawa: Nowa Era, 2017, p. 224.

	Lenkiška perspektyva	Lietuviška perspektyva
Suvalkų sutartis	Laikinas karinis susitarimas dėl demarkacinės linijos (3 atvejai). Laikinas kariuomenių atskyrimas iki taikos derybų (1). Susitarimas, kuriuo buvo nustatyta laikinoji Lenkijos ir Lietuvos siena (1). J. Piłsudskis laikinais sutiko Vilniaus kraštą pripažinti Lietuvos teritorija (1). Demarkacijos sutarties pasirašymas, laikytinas „taktiniu manevru“ (1).	Karines paliaubas laikė lygiavertėmis būsimos taikos sutarties sąlygoms (1).
1920 m. L. Żeligowskio „maištas“	Vilniaus užėmimas 1920 m. minimas kaip „maištas“ visuose vadovėliuose, kuriuose apie tai detaliau yra rašoma. L. Żeligowski – išvaduotojas (1) ¹³⁵ . Entuziastingai pasitiktas vilniečių (1) ¹³⁶ .	Vilniaus priklausymo Lenkijai nepripažinimas. Vilnius – Lietuvos sostinė, nurodyta Lietuvos Respublikos konstitucijoje (3).

Kaip galima matyti iš 1 lentelėje pateikiamų duomenų, 1919 m. Vilniaus užėmimas lenkiškuose vadovėliuose yra įvardijamas įvairiai. Kartais vartojami daugiau patoso turintys veiksmažodžiai (pavyzdžiui, *išlaisvinti*), tačiau jie nėra išskirtinai dominuojantys mokykliniuose vadovėliuose, aprašančiuose 1919 m. Vilniaus užėmimą. Nors 1919 m. įvykis dažnai yra minimas pagrindinės mokyklos VIII klasei, gimnazijoms ir licėjams skirtuose vadovėliuose, lietuvių poziciją 1919 m. Vilniaus užėmimo atžvilgiu pavyko rasti tik viename iš nagrinėtų pagrindinės mokyklos vadovėlių (A. L. Szcześniako VIII klasei skirtame vadovėlyje nurodoma, jog Vilniaus užėmimą lietuviai laikė agresijos aktu¹³⁷). Keliuose nagrinėtuose gimnazijoms ir licėjams skirtuose vadovėliuose, minint J. Piłsudskio kreipimąsi į buvusios LDK gyventojus, nebuvo pateikta informacijos apie tai, kaip į jį reagavo Lietuvos pusė¹³⁸. Tačiau kituose vadovėliuose apie tai yra užsimenama – trumpai paminima, jog J. Piłsudskio pasiūlymas liko neišgirstas¹³⁹, Lietuvos Vyriausybė jį atmetė¹⁴⁰. Detalesnis komentaras, kaip Lietuva reagavo į 1919 m. Vilniaus užėmimą, yra pateikiamas Bogumiłos Burdos, Bohdano Halczako, Romano Maciejaus Józefiako ir Małgorzatos Szymczak vadovėlyje. Jų teigimu, Lenkijos kariuomenės įvykdyta Vilniaus okupacija išprovokavo Lietuvos valstybės, laikiosios Vilnių savo sostine, protestą, todėl 1919 m. ginčas dėl Vilniaus peraugo į ginkluotą konfliktą¹⁴¹. Taip pat galima prisiminti A. L. Szcześniako vidurinei mokyklai skirtame vadovėlyje pateiktą poziciją apie 1919 m. protestą išreiškusią Lietuvą (žr. 4 dalies 3 skyrių).

Dalis vadovėlių autorių, perteikdami tuometinių Lenkijos ir Lietuvos valstybių valdžių pozicijas dėl Vilniaus, ne tik neutraliai konstatuoja faktus, bet ir išsako savo požiūrį į aptariamą klausimą. Verta išskirti T. Glubińskiego, A. Garlickio ir jau minėto A. L. Szcześniako interpretacijas XX a. 10 dešimtmecio vadovėliuose. T. Glubińskiego vadovėlyje rašoma, jog sustabdydami Raudonosios armijos žygį lenkai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo¹⁴². Panašios pozicijos laikosi ir A. L. Szcześniakas teigdamas, jog lietuviai, 1920 m. liepos viduryje prasidėjus bolševikų puolimui prieš Vilnių, puldami lenkų kariuomenę „ne tik pakenkė Lenkijos garbei, bet ir pakirto Lietuvos valstybinės nepriklausomybės pamatus“¹⁴³. Autorius toliau tęsia mintį teigdamas, kad „jei Lenkija būtų pralaimėjusi bolševikams, Lietuva

¹³⁵ Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 433.

¹³⁶ Jastrzębska, M.; Żurawski, J. *Historia 3: podręcznik dla klasy III gimnazjum*, p. 41.

¹³⁷ Szcześniak, A. L. *Historia: Polska i świat naszego wieku: podręcznik dla klasy ósmej 1914–1989*, p. 93.

¹³⁸ Žr., pavyzdžiui: Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia 1871–1939: podręcznik dla szkół średnich*, p. 144–145.

¹³⁹ Žr. Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 426.

¹⁴⁰ Žr. Szelągowska, G. *Historia: dzieje nowożytnie i najnowsze 1870–1939: podręcznik dla klasy III liceum ogólnokształcącego*, p. 264.

¹⁴¹ Burda, B.; Halczak, B.; Józefiak, R. M.; Szymczak, M. *Historia 3: historia najnowsza: zakres podstawowy: podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, p. 68.

¹⁴² Glubiński, T. *Historia 8: trudny wiek XX*, p. 86.

¹⁴³ Szcześniak, A. L. *Historia: dzieje nowożytnie i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*, p. 463.

nebūtų turėjusi jokių šansų išsaugoti savo nepriklausomybę¹⁴⁴. Žvelgiant iš lietuviškos perspektyvos tokie vadovėlių autorių vertinimai skamba paradoksaliai, turint omenyje tai, jog pati Lenkija kėlė grėsmę Lietuvos suverenitetui¹⁴⁵. Kadangi autorių tekstuose nėra pateikiama kita įvykių vertinimo perspektyva, galima teigti, jog tekstuose atsispindintis įvykių vertinimas pasižymi šališka nacionalistine orientacija. Kitokį požiūrį perteikia 1998 m. išleistas A. Garlickio vadovėlis. A. Garlickis, rašydamas apie 1919 m. Vilniaus užėmimą, teigia, kad lenkai 1919 m. užimdami Vilnių ne tik siekė išvyti bolševikus įgyvendindami federacinę koncepciją, bet ir ėmėsi *nepateisinamos* agresijos iš Lietuvos atplėsdami Vilnių¹⁴⁶. Šio autoriaus vadovėlyje, skirtingai nei kituose nagrinėtuose vadovėliuose, pavyko rasti minimą nesėkmingą Lenkų karinės organizacijos (POW) bandymą Lietuvoje nuversti Vyriausybę – A. Garlickis teigia, jog toks bandymas buvo visiškai nesąmonė, nes Lenkijai į savo pusę buvo pavykę patraukti tik nereikšmingus Lietuvos veikėjus¹⁴⁷. Tad galima teigti, jog A. Garlickio tekste perteikiamas Lenkijos veiksmų prieš Lietuvą vertinimas gerokai kritiškesnis.

Nagrinėjant su Vilniaus krašto tema susijusius vadovėlių tekstus, juose ieškota informacijos ir apie Suvalkų sutartį – ar ji yra minima, ir jei taip, koks jos vertinimas atsispindi lenkiškuose istorijos vadovėliuose. Suvalkų sutarties paminėjimo nepavyko rasti nei viename iš analizuotų pagrindinės mokyklos ir gimnazijos klasėms skirtų vadovėlių. Ši sutartis minima tik dalyje licėjų klasėms skirtų vadovėlių. Visuose paminėjimuose Suvalkų sutartis traktuojama arba kaip laikinas susitarimas („laikinas karinis susitarimas dėl demarkacinės linijos, palikęs Vilnių Lietuvos pusėje“¹⁴⁸) arba (ir) susitarimas, kurį iš karto planuota sulaužyti („Lenkų valdžia, [...] pasirašė su Lietuva demarkacijos sutartį, palikdama Vilnių Lietuvos pusėje. Bet tai buvo taktinis manevras.“¹⁴⁹). Galima teigti, jog šie sutarties vertinimai yra panašūs į tuos, kurie Lenkijoje vyravo dar tarpukariu. Iš nagrinėtų vadovėlių išsiskiria Andrzejaus Pankowicziaus vadovėlis, kuriame pateikiamas Suvalkų sutarties vertinimas iš lenkų ir lietuvių perspektyvų („Lietuviai karines paliaubas laikė lygiavertėmis būsimos taikos sutarties sąlygoms, lenkai – laikinu kariuomenių atskyrimu [...] iki taikos derybų.“¹⁵⁰).

Analizuojant vadovėlių tekstus, atspindinčius 1920 m. L. Želigowskio kariuomenės įvykdytą Vilniaus krašto užėmimą, nustatyta, jog detalesniuose kovų dėl rytinių Lenkijos sienų aprašymuose Vilniaus užėmimas apibūdinamas kaip „maištas“, Lenkijos valdžios inscenuotas veiksmas (pavyzdžiui, viename iš pagrindinei mokyklai skirtų vadovėlių teigiama, jog „Piłsudskis įsakė Želigowskiui suorganizuoti jo vadovaujamos lietuvių ir baltarusių divizijos „maištą“¹⁵¹, kitame licėjams skirtame vadovėlyje rašoma, jog „negalėdamas veikti atvirai dėl Vakarų įtakos, J. Piłsudskis pasirinko politinę ir karinę gudrybę įsakydamas L. Želigowskiui inscenuoti „maištą“¹⁵²). Aprašant Lietuvos reakciją konstatuojama, jog šalis nesusitaikė su Vilniaus praradimu¹⁵³. Kai kuriuose vyresnių klasių mokiniams skirtuose vadovėliuose nurodoma, jog tarpukario Lietuvos Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, kad Vilnius yra valstybės sostinė¹⁵⁴.

Tipiškai Lenkijos istorijos vadovėliuose po L. Želigowskio „maišto“ yra pateikiama informacija apie

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 463.

¹⁴⁵ Lietuva federalistiniu ar inkorporaciniu požiūriu vis tiek buvo laikoma bendros su Lenkija valstybės dalimi.

¹⁴⁶ Garlicki, A. *Historia 1815–1939: Polska i świat: podręcznik dla III klas liceów ogólnokształcących*, p. 274.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 276.

¹⁴⁸ Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia 1871–1939: podręcznik dla szkół średnich*, p. 149–150.

¹⁴⁹ Choińska-Mika, J.; Zielińska, K.; Szlanta, P. *Historia 3: podręcznik: liceum i technikum: zakres rozszerzony*, p. 534.

¹⁵⁰ Pankowicz, A. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*, p. 325–326.

¹⁵¹ Źr. Kłaczek, J.; Łaskiewicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, p. 227.

¹⁵² Szelągowska, G. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1870–1939: podręcznik dla klasy III liceum ogólnokształcącego*, p. 269–270.

¹⁵³ Źr. visų pirma: Wendt, J. *Przez wieki 3: podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*, p. 54; Szelągowska, G. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1870–1939: podręcznik dla klasy III liceum ogólnokształcącego*, p. 270.

¹⁵⁴ Źr. visų pirma: Pankowicz, A. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*, p. 326; Burda, B.; Halczak, B.; Józefiak, R. M.; Szymczak, M. *Historia 3: historia najnowsza: zakres podstawowy: podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*, p. 107; Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony. Cz. 3*, p. 468.

po šio „maišto“ sukurtą Vidurinę Lietuvą (lenk. *Litwa Środkowa*) ir 1922 m. išrinktą jos seimą (plačiau apie tai rašoma kitame šio straipsnio skyriuje). Tik viename iš nagrinėtų vadovėlių pateikta informacija apie tai, kad Vilniaus užėmimu 1920 m. spalį kova su lietuviais nesibaigė, konkrečiau – P. Galiko vadovėlyje teigiama, jog L. Želigowskio kariuomenė „kovojo su Lietuvos Respublikos kariuomene (vadinamąja Kauno Lietuva). 1920 m. lapkričio pabaigoje buvo paskelbtos paliaubos.“¹⁵⁵

Apibendrinant galima teigti, kad konfliktui dėl Vilniaus krašto daugiau dėmesio yra skiriama vyresnių klasių mokiniams skirtuose vadovėliuose. Nors ne itin dažnai, bet juose yra atspindima ir Lietuvos pozicija dėl 1919 m. Lenkijos veiksmų. Daugiausia dėmesio vadovėliuose skiriama L. Želigowskio „maištui“, per kurį 1920 m. buvo užimtas Vilniaus kraštas. Retai minima lietuvių istoriografijai svarbi Suvalkų sutartis, ypač retai – POW bandymas Lietuvoje organizuoti perversmą ir L. Želigowskio vadovaujamos kariuomenės veiksmai po Vilniaus užėmimo. Didesnė dalis vadovėlių autorių, perteikdami tekstuose tuometinių Lenkijos ir Lietuvos valstybių valdžių pozicijas dėl Vilniaus krašto, išlieka neutralūs konstatuodami tam tikrus istorinius faktus, tačiau dalis XX a. 10 dešimtmetyje leistų vadovėlių autorių tekstuose nevengia perteikti stipriai prolenkišką įvykių vertinimą, iš dalies atliepanti tarpukario Lenkijoje vyravusius aiškinimus.

IV. 5. 1922 m. rinkimai į Vidurinės Lietuvos seimą ir šalių santykiai tarpukariu

Šio skyriaus tikslas – išsiaiškinti, kaip Lenkijos istorijos vadovėliuose yra atspindima Vidurinės Lietuvos seimo veikla ir jo reikšmė. Taip pat aptariama, kokia Vilniaus krašto tautinių mažumų pozicija dėl 1922 m. rinkimų yra perteikiama, kokie akcentuojami Lietuvos ir Lenkijos konflikto padariniai po 1922 metų. Papildomai atsizvelgta ir į dalies vadovėlių perteikiamą medžiagą apie lietuvių tautinę mažumą bei 1938 m. Lenkijos ultimatumą Lietuvai.

Istorijos vadovėliuose, šalia L. Želigowskio „maišto“, dažnai yra minimas Vidurinės Lietuvos sukūrimas ir jos seimo 1922 m. priėmtas sprendimas jungtis prie Lenkijos Respublikos¹⁵⁶. Nors tokių faktų perteikimu apsiriboja nemažai lenkiškų istorijos vadovėlių, dalis autorių, nurodydami Vidurinės Lietuvos seimą, mini vykusius jo rinkimus. Vidurinės Lietuvos seimo rinkimuose dalyvavusių žmonių tautinė priklausomybė dažniausiai nėra akcentuojama („1922 m. įvykusiuose vietinio seimo rinkimuose dalyvavo 64 proc. teritorijos gyventojų“¹⁵⁷), tačiau kartais nurodoma, jog rinkimuose dalyvavo lenkai („buvo rinktas vietinių lenkų gyventojų“¹⁵⁸, „parlamentas, išrinktas daugiausia lenkų, priėmė nutarimą susijungti su Lenkija“¹⁵⁹). Kelis kartus analizuotoje medžiagoje teko aptikti minint Vilniaus krašto tautines mažumas. Iš jų dažniausiai yra išskiriami lietuviai, pavyzdžiui, „rinkimai lietuvių buvo boikotuojami, bet prie balsadėžių atėjo beveik visi lenkai“¹⁶⁰; „paskutinis bandymas buvo paskelbti referendumą dėl regiono ateities. Tačiau lietuviai ir kitos mažumos jį boikotavo.“¹⁶¹

Nagrinėjant vadovėlių tekstus taip pat kreiptas dėmesys į tai, kaip juose yra apibūdinami konflikto padariniai. Dalis pagrindinės mokyklos ir gimnazijos klasių skirtų vadovėlių apsiriboja aptakiumi santykiu įvardijimu (pavyzdžiui, juose teigiama, jog Vidurinės Lietuvos prijungimas prie Lenkijos sukėlė ilgalaikį

¹⁵⁵ Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 433.

¹⁵⁶ Žr., pavyzdžiui: Glubiński, T. *Historia 8: trudny wiek XX*, p. 87; Wendt, J. *Historia: podręcznik dla klasy VIII*. Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, 1998, p. 42.

¹⁵⁷ Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia 1871–1939: podręcznik dla szkół średnich*, p. 150.

¹⁵⁸ Szcześniak, A. L. *Historia: Polska i świat naszego wieku lata 1914–1990: podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej*, p. 62.

¹⁵⁹ Małkowski, T. *Historia 7: podróże w czasie: szkoła podstawowa*, p. 187.

¹⁶⁰ Szcześniak, A. L. *Historia: dzieje nowożytnie i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*, p. 464.

¹⁶¹ Kłaczek, J.; Łaszkiwicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, p. 227.

konfliktą su Lietuva¹⁶², santykiai tarp šalių buvo labai įtempti¹⁶³, taip pat rašoma, kad Vilniaus užėmimas buvo Lenkijos ir Lietuvos vyriausybės ginčo, kuris tęsėsi iki Antrojo pasaulinio karo, priežastis¹⁶⁴). Kitoje dalyje vadovėlių (skirtų licejams) konfliktų padariniai yra konkretizuojami, nurodant tai, jog šalys iki 1927 m. formaliai kariavo tarpusavyje¹⁶⁵, kad dėl konflikto iki 1938 m. nebuvo palaikomi diplomatiniai santykiai¹⁶⁶. Kai kurie vadovėlių autoriai, aptardami 1938 m. ultimatumą Lietuvai, nepamiršo akcentuoti tarptautinių aplinkybių (pavyzdžiui, Austrijos anšliuso, pasienio incidento, kuriuo Lenkija pasinaudojo, kad paskelbtų ultimatumą Lietuvai¹⁶⁷). Kiti autoriai vadovėlių dalyse, skirtose tarpukario Lenkijos tarptautiniams santykiams aptarti, daugiau dėmesio skiria Lietuvos nuostatų Lenkijos atžvilgiu priminimui (pavyzdžiui, nurodoma, jog Lietuva buvo pasiryžusi neturėti oficialių diplomatinių santykių, kol jai nebus grąžintas Vilnius¹⁶⁸, kad šalys net nepalaikė tarpvalstybinių geležinkelio ryšių¹⁶⁹). Norėdami iliustruoti, kokie įtempti buvo šalių santykiai tarpukariu, kai kurie vadovėlių autoriai nurodo lenkų Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje sudėtingą padėtį (pavyzdžiui, Lietuvos Vyriausybė Tautų Sąjungoje kaltino Lenkijos valdžią, kad ji persekioja lietuvių tautinę mažumą¹⁷⁰, Lenkija savo ruožtu kaltino Lietuvą, kad lenkų tautinė mažuma patiria įvairaus pobūdžio persekiojimą, pasireiškiantį ir lenkiškų mokyklų Lietuvoje uždarymu¹⁷¹). Antai P. Galiko vadovėlyje yra pateikiamas ir Jogailos teismo pavyzdys. Jo teigimu, „katasstrofiškų lenkų ir lietuvių santykių simbolis buvo absurdiškas Vladislovo Jogailos teismas, kuriame buvo reikalaujama mirties bausmės monarchui ir išbraukti jį iš Lietuvos istorijos“¹⁷².

Nagrinęjant vadovėlių medžiagą kreiptas dėmesys ir į tai, kaip juose atsispindi lietuvių tautinės mažumos vaizdavimas greta kitų tarpukario Lenkijos tautų. Paprastai vadovėliuose daugiau dėmesio skiriama ukrainiečių, žydų padėčiai aptarti, t. y. gausesnėms tarpukario Lenkijos tautinėms mažumoms. Neretai lietuviai temose, kurios skirtos tautinių mažumų padėčiai tarpukario Lenkijoje apibūdinti, paminimi trumpai – nurodoma, jog Vidurinės Lietuvos teritorijoje gyveno 100 tūkstančių lietuvių¹⁷³. Skritulinėse diagramose, skirtose tarpukario Lenkijos tautinei sudėčiai parodyti, neretai lietuviai yra nurodomi kartu su rusais, čekais, sudariusiais apie 1 proc. šalies gyventojų¹⁷⁴, arba minimi tekste kartu su rusais,

¹⁶² Žr., pavyzdžiui: Szcześniak, A. L. *Historia: Polska i świat naszego wieku lata 1914–1990: podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej*, p. 62; Glubiński, T. *Historia 8: trudny wiek XX*, p. 87.

¹⁶³ Žr., pavyzdžiui: Wendt, J. *Przez wieki 3: podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*, p. 54.

¹⁶⁴ Žr., pavyzdžiui: Przybyśz, K.; Jakubowski, W.; Włodarczyk, M. *Historia dla gimnazjalistów: dzieje najnowsze: podręcznik klasa III*. Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2002, p. 93.

¹⁶⁵ Žr., pavyzdžiui: Górczyński, W.; Stępnik, A. *Władza, państwo, społeczeństwo: przeszłość – współczesność: historia i społeczeństwo, podręcznik z ćwiczeniami dla klasy VI*. Warszawa: Juka, 2002, p. 133.

¹⁶⁶ Žr., pavyzdžiui: Kłaczek, J.; Łaskiewicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, p. 227.

¹⁶⁷ Žr. Radziwiłł, A.; Roszkowski, W. *Historia dla maturzysty: wiek XX: podręcznik: szkoły ponadgimnazjalne: zakres rozszerzony*, p. 118.

¹⁶⁸ Žr. Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 468.

¹⁶⁹ Žr. Krzemiński, T.; Niewęglowska, A. *Zrozumieć przeszłość 3: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*, p. 540.

¹⁷⁰ Žr. Roszak, S.; Kłaczek, J. *Poznać przeszłość: wiek XX: podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych: zakres podstawowy*, p. 113.

¹⁷¹ Žr. Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 468.

¹⁷² *Ibidem*, p. 468. Beje, lietuvių istorikas ir daugelio lietuviškų istorijos vadovėlių autorius Algis Kasperavičius parašė P. Galiko vadovėlio recenziją, kurioje gana gerai vertina patį vadovėlį. Tačiau Jogailos teismo aprašynui recenzijos autorius turi priekaištų, plg.: „Manau taip pat, jog 468 psl. be reikalo minimas vykęs vienoje iš Lietuvos gimnazijų Jogailos teismas ir jo „nuteisimas“ arba reikalavimas nuteisti mirties bausme ir išbraukti iš Lietuvos istorijos, kuris esą „buvo blogų lenkų – lietuvių santykių simboliu“. Epizodas iš tikrųjų absurdiškas, bet tik epizodas. Juk 1935 m. Kaune buvo išleista kolektyvinė monografija „Jogaila“, objektyviai ši asmenybė vertinama ir A. Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje““. – Kasperavičius, A. Istorijos vadovėlio (išplėstinio kurso) bendrojo lavinimo licejams ir technikumams „Piotr Galik. Zrozumieć przeszłość. Część 3. Lata 1815–1939. Warszawa, Nowa era, 2014“ recenzija. *Gov.pl*, 16 Kwiecień, 2015, p. 2, prieiga per internetą: <https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/vadoveliai/komisijos/2015-metai/Istorijos-vadovelio-Zrozumiec-przeszosc.Czesc.3.Lata-1815-1939-recenzija-lietuviu-kalba-2015.pdf> [žiūrėta 2023-11-29].

¹⁷³ Žr. Galik, P. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Cz. 3, p. 449.

¹⁷⁴ Žr. Małkowski, T. *Historia 7: podróże w czasie: szkoła podstawowa*, p. 191.

čėkais, slovakais, nurodant 1 procentą¹⁷⁵. Išsamesniu lietuvių padėties tarpukario Lenkijoje aptarimu išsiskiria J. Kłaczko, A. Łaszkiwicz ir S. Roszako vadovėliai. Jų VII klasės vadovėlio *Wczoraj i dziś* skyriuje „Atsikūrusios Lenkijos visuomenė“ rašoma apie baltarusių ir lietuvių tautines grupes, jos kartu yra palyginamos teigiant, kad

*nors baltarusių tautinė savimonė buvo menka, daugumos baltarusių išpažįstamas stačiatikių tikėjimas pabrėžė jų atskirumą nuo lenkų. Kita vertus, lietuviai buvo kur kas geriau organizuota grupė nei baltarusiai ir naudojo Lietuvos valstybės paramą. Jie leido savo spaudą, steigė mokyklas, kultūros ir švietimo organizacijas.*¹⁷⁶

Autoriai taip pat priduria, jog lietuvių padėčiai Lenkijoje didelę įtaką turėjo abiejų šalių santykiai:

*[...] bet kokių represijų prieš Lietuvoje gyvenančius lenkus pasireiškimas iš karto sukeldavo Lenkijos valdžios institucijų atsakomąsias priemones, skirtas lietuvių mažumai*¹⁷⁷.

Tačiau siaurinant 2017 m. leisto vadovėlio turinio apimtį, naujesniame (2021 m.) tų pačių autorių VII klasės mokiniams skirtame vadovėlyje atsisakyta išsamios lietuvių padėties aprašymo ir tik paminimas faktas, jog rytinių kresų teritorijoje gyveno 100 tūkstančių lietuvių¹⁷⁸. Kitame licėjų klasėms skirtame S. Roszako ir J. Kłaczko vadovėlio skyriuje „Parlamentinis valdymas“ lietuvių padėtis apibūdinama analogiškai¹⁷⁹, t. y. kaip ir VII klasės 2017 m. vadovėlyje.

Apibendrinant galima teigti, kad Lenkijos istorijos vadovėliuose dažnai yra minimas Vidurinės Lietuvos sukūrimas, jos seimo 1922 m. priimtas sprendimas jungtis prie Lenkijos Respublikos. Nors tokių faktų konstatavimu apsiriboja nemažai lenkiškų istorijos vadovėlių autorių, kai kurie iš jų nurodo, kurių tautų atstovai Vidurinės Lietuvos seimo rinkimuose dalyvavo (lenkai), o kurių – juos boikotavo (lietuviai ir kitos tautinės mažumos). Be akcentavimo, kad Lietuva nesusitaikė su Vilniaus praradimu, dažnai vadovėliuose yra nurodoma, jog situacija dėl Vilniaus krašto sukėlė ilgalaikį Lenkijos ir Lietuvos konfliktą. Kartais nurodama ir tai, kad tarp šalių iki 1927 m. formaliai vyko karas, nors didesnė dalis vyresnėms klasėms skirtų istorijos vadovėlių skiria dėmesio ir 1938 m. ultimatumui, taip pat įvairiais aspektais plačiau apibūdina tarpukariu vyravusią Lenkijos ir Lietuvos nesantaiką. Dažniausiai vadovėliuose daugiau dėmesio skiriama gausesnėms nei lietuviai (jie su čekais, rusais, ir slovakais sudarė iki 1 proc. šalies gyventojų) tarpukario Lenkijos tautinėms mažumoms aptarti. Galiausiai, kai kurių vadovėlių autoriai nurodo, kad lietuviai naudojo Lietuvos valstybės paramą, organizuotai veikė kultūros sferoje, bet didelę įtaką jų padėčiai tarpukario Lenkijoje turėjo konfliktas su Lietuva.

Išvados

XX a. pirmos pusės Lenkijos istoriografijoje dominavo požiūris, pagal kurį Lietuvos pretenzijos į Vilnių laikytos nepagrįstomis nurodant, kad dauguma šio regiono gyventojų buvo lenkų tautybės. Akcentuotas lietuvių bendradarbiavimas su bolševikais. Kritiškas Lietuvos siekių vertinimas atsispindėjo ir tarpukariu leistuose Lenkijos istorijos vadovėliuose. Besikeičianti politinė padėtis darė įtaką Vilniaus krašto problemos vertinimui – konflikto nagrinėjimas Lenkijoje sovietmečiu buvo gana ribotas dėl sąsajų su lenkų ir bolševikų karu. To laikotarpio vadovėliuose apie šį konfliktą taip pat rašyta nedaug.

¹⁷⁵ Źr. Krzemiński, T.; Niewęglowska, A. *Zrozumieć przeszłość 3: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*, p. 518.

¹⁷⁶ Kłaczko, J.; Łaszkiwicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, p. 252.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 252.

¹⁷⁸ Kłaczko, J.; Łaszkiwicz, A.; Roszak, S. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*. Warszawa: Nowa Era, 2021, p. 226.

¹⁷⁹ Źr. Roszak, S.; Kłaczko, J. *Poznać przeszłość: wiek XX: podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych: zakres podstawowy*. Warszawa: Nowa Era, 2011, p. 87–95.

1989 m. atkūrus demokratinę santvarką Lenkijoje vyko reikšmingi istorijos mokymo programų pokyčiai, kuriems įtaką darė įvairūs veiksniai: vykdomos švietimo struktūrinės reformos, siekis istorijos mokyme taikyti naujoves (orientuotasi į teminį-probleminį mokymą, istorijos integravimą su kitais dalykais ir kita). Didelę įtaką Lenkijos švietimui pastaraisiais metais turėjo politinė padėtis šalyje. Valdžioje įsitvirtinus partijai „Teisė ir teisingumas“, pradedant 2017 m. atnaujintos mokymo programos, kuriose ypač sureikšmintą patriotinio ugdymo svarba.

Po 1989 m. pagrindinėse Lenkijos istorijos mokymo programose konfliktas dėl Vilniaus krašto dažniausiai nebuvo išskiriamas kaip atskira tema ar jos dalis. Vis dėlto naujausioje 2018 m. licėjų išplėstinio kurso programoje Vilniaus krašto temai skirta dėmesio: nurodyta, jog mokiniai turi gebėti aprašyti Lenkijos ir bolševikų karo ištakas, eigą bei jo ryšį su Lietuvos aktualijomis ir apibūdinti sienų su Lietuva formavimosi procesą. Be to, pirmąsyk į programą įtrauktos temos, susijusios su lietuvių ir lenkų santykiais Antrojo pasaulinio karo metu. Tai rodo, kad nepaisant pastarųjų metų Lenkijos istorijos programose atsiradusio patriotinio ugdymo sureikšminimo, konfliktui dėl Vilniaus krašto ir kitoms bendroms XX a. Lenkijos ir Lietuvos istorijos temoms imta skirti daugiau dėmesio.

Atlikta 1989–2022 m. laikotarpio Lenkijos pagrindinėms mokykloms, gimnazijoms ir licėjams skirtų 37-ių vadovėlių tekstų apie konfliktą dėl Vilniaus analizė parodė, kad kai kuriuose XX a. 10 dešimtmčio vadovėliuose apibūdintas Lenkijai kenkęs Lietuvos bendradarbiavimas su bolševikais. Juose rašyta ir apie sėkmingą Lenkijos kovą prieš Sovietų Rusiją teigiant, jog be šių Lenkijos veiksmų Lietuva nebūtų galėjusi išsaugoti savo nepriklausomybės. Toks vertinimas neaptiktas XXI a. vadovėliuose.

Daugumoje vadovėlių Vilniaus krašto užėmimas apibūdinamas kaip „maištas“, Lenkijos valdžios inscenizuotas veiksmas, rašyta apie 1922 m. išrinktą Vidurinės Lietuvos seimą ir jos prisijungimą prie Lenkijos. Apie tai, kaip lietuviai vertino Suvalkų sutartį, tolesnius L. Želigowskio kariuomenės veiksmus, Lenkų karinės organizacijos bandymą Lietuvoje nuversti valdžią nėra rašoma, išskyrus pavienius vadovėlių atvejus. Toks Vilniaus krašto temos faktų pasirinkimas, ypač XX a. 10 dešimtmčio vadovėliuose pateikti faktai (visų pirma, Lenkijai kenkęs Lietuvos bendradarbiavimas su bolševikais), atliepė jau tarpukariu susiformavusią Lenkijos istoriografinę tradiciją, kritiškai vertinančią Lietuvos veiksmus prieš Lenkiją ir menką dėmesį skiriančią Lietuvai priešiškiems Lenkijos veiksams. Dauguma 1989–2022 m. laikotarpio vadovėlių autorių vengė būti šališki ir teiginius, susijusius su konfliktu dėl Vilniaus, pateikė neutraliai. XXI a. vadovėliuose dažniau yra aiškinamas Lietuvos siekis turėti Vilnių, nurodoma, kad šis siekis grindžiamas noru susigrąžinti istorinę sostinę.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Lenkijos švietimo įsakymai, programos

Historia i terazniejszość. *Podstawaprogramowa.pl*. Prieiga per internetą: <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Historia-i-terazniejszosc> [žiūrėta 2023-11-29].

Historia i terazniejszość – nowy przedmiot w szkołach ponadpodstawowych od 1 września 2022 r. *Ministerstwo Edukacji Narodowej*, 8 marsz, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.gov.pl/web/edukacja/historia-i-terazniejszosc--nowy-przedmiot-w-szkolach-ponadpodstawowych-od-1-wrzesnia-2022-r> [žiūrėta 2023-11-29].

Minimum programowe przedmiotów ogólnokształcących w szkołach podstawowych i średnich: obowiązujące od 1 września. Warszawa: Fundacja Rozwoju Edukacji Narodowej, 1992. Prieiga per internetą: <http://cyfrowa.bpchelm.pl/dlibra/docmetadata?id=638&from=publication> [žiūrėta 2024-04-27].

Podstawa programowa – rok szkolny 2023/2024, Liceum ogólnokształcące i technikum, Historia PP 2022. *Zintegrowana Platforma Edukacyjna*. Prieiga per internetą: <https://zpe.gov.pl/podstawa-programowa/szkola-ponadpodstawowa/historia-pp-2022> [žiūrėta 2024-04-27].

Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkola podstawowa – historia. Ośrodek rozwoju edukacji, 2017. Prieiga per internetą: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/2017/05/historia-pp-z-komentarzem.-szkola-podstawowa-1.pdf> [žiūrėta 2023-11-29].

Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzem. Szkoła podadpodstawowa – historia. Ośrodek rozwoju edukacji, 2018. Prieiga per internetą: <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=25373> [žiūrėta 2023-11-29].

Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia. *Podstawa programowa z komentarzami*, 2009, t. 4. Prieiga per internetą: <https://static.epo-dreczniki.pl/portal/f/res/Rlsj4Y0iPb98n/1611745679/A7HZF8xNoXDxKMvLSF8hVkJd68jU0y7L.pdf> [žiūrėta 2024-04-26].

Program liceum ogólnokształcącego: historia: klasy I–IV. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1990.

Program technikum i liceum zawodowego: historia: klasy IV–VIII. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 1990.

W sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. *Rozporządzenie ministra edukacji narodowej*, z 15 lutego 1999 r. (Dz. U. 1999, Nr. 14 poz. 129). Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19990140129> [žiūrėta 2024-04-27].

W sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej*, z 26 lutego 2002 r. (Dz. U. 2002, Nr. 51, poz. 458). Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20020510458> [žiūrėta 2024-04-27].

W sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej*, z 23 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2009, Nr. 4, poz. 17). Prieiga per internetą: <https://www.portaloswiatowy.pl/ksztalcenie-i-wychowanie/rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-z-23-grudnia-2008-r.-w-sprawie-podstawy-programowej-wychowania-przedszkolnego-oraz-ksztalcenia-ogolnego-w-poszczegolnych-typach-szkol-dz.u.-z-2009-r.-nr-4-poz.-17-9699.html> [žiūrėta 2023-11-29].

Kiti šaltiniai

Lenkijos švietimo ministerijos Bendorjo ugdymo ir pagrindinių programų rengimo departamento direktoriaus Arturo Góreckio 2023 m. balandžio 5 d. atsakymas laišku į pateiktą užklausą dėl Lenkijos vadovėlių statistinių duomenų.

Pagrindinių mokyklų vadovėliai

Glubiński, Tadeusz. *Historia 8: trudny wiek XX*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994.

Górczyński, Wit; Stępnik, Andrzej. *Władza, państwo, społeczeństwo: przeszłość – współczesność: historia i społeczeństwo, podręcznik z ćwiczeniami dla klasy VI*. Warszawa: Juka, 2002.

Kłaczko, Jarosław; Łaskiewicz, Anna; Roszak, Stanisław. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*. Warszawa: Nowa Era, 2017.

Kłaczko, Jarosław; Łaskiewicz, Anna; Roszak, Stanisław. *Wczoraj i dziś 7: podręcznik do historii dla klasy siódmej szkoły podstawowej*. Warszawa: Nowa Era, 2021.

Małkowski, Tomasz. *Historia 7: podróże w czasie: szkoła podstawowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2017.

Małkowski, Tomasz; Rzeźniowiecki, Jacek. *Historia i społeczeństwo: podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2001.

Ratajczak, Józef; Roszak, Grzegorz. *Historia i społeczeństwo: szkoła podstawowa VI*. Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, 2000.

Szcześniak, Andrzej Leszek. *Historia: Polska i świat naszego wieku lata 1914–1990: podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej*. Bydgoszcz: Somix, 1992.

Szcześniak, Andrzej Leszek. *Historia: Polska i świat naszego wieku: podręcznik dla klasy ósmej 1914–1989*. Warszawa: Bellona, 1994.

Wendt, Jan *Historia: podręcznik dla klasy VIII*. Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, 1998.

Gimnazijos klasių vadovėliai

- Bąkowski, Dariusz. *Historia 3: podręcznik dla uczniów gimnazjum*. Gdynia: Operon, 2004.
- Jastrzębska, Małgorzata; Żurawski, Jarosław. *Historia 3: podręcznik dla klasy III gimnazjum*. Wrocław: Wydawnictwo Edukacyjne Wiking, 2001.
- Małkowski, Tomasz; Rześniowiecki, Jacek. *Historia III: podręcznik dla klasy III gimnazjum*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2000.
- Przybysz, Kazimierz; Jakubowski, Wojciech; Włodarczyk, Mariusz. *Historia dla gimnazjalistów: dzieje najnowsze: podręcznik klasa III*. Warszawa: Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, 2002.
- Wendt, Jan. *Przez wieki 3: podręcznik do historii dla klasy trzeciej gimnazjum*. Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, 2004.

Vidurinių mokyklų (licėjų) vadovėliai

- Burda, Bogumiła; Halczak, Bohdan; Józefiak, Roman Maciej; Szymczak, Małgorzata. *Historia 3: historia najnowsza: zakres podstawowy: podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Gdynia: Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, 2004.
- Choińska-Mika, Jolanta; Zielińska, Katarzyna; Szlanta, Piotr. *Historia 3: podręcznik: liceum i technikum: zakres rozszerzony*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2021.
- Galik, Piotr. *Zrozumieć przeszłość: lata 1815–1939: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony. Cz. 3*. Warszawa: Nowa Era, 2014.
- Garlicki, Andrzej. *Historia 1815–1939: Polska i świat: podręcznik dla III klas liceów ogólnokształcących*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 1998.
- Krzemiński, Tomasz; Niewęgłowska, Aneta. *Zrozumieć przeszłość 3: podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum: zakres rozszerzony*. Warszawa: Nowa Era, 2021.
- Pankowicz, Andrzej. *Historia 3: Polska i świat 1815–1939: podręcznik dla kl. III liceum ogólnokształcącego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1996.
- Radziwiłł, Anna; Roszkowski, Wojciech. *Historia 1871–1939: podręcznik dla szkół średnich*. Warszawa: Wydaw. Szkolne PWN, 1998.
- Radziwiłł, Anna; Roszkowski, Wojciech. *Historia 1871–1945: podręcznik dla szkół średnich*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 1995.
- Radziwiłł, Anna; Roszkowski, Wojciech. *Historia dla maturzysty: wiek XX: podręcznik: szkoły ponadgimnazjalne: zakres rozszerzony*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2004.
- Rozzak, Stanisław; Kłaczek, Jarosław. *Poznać przeszłość: wiek XX: podręcznik do historii dla szkół ponadgimnazjalnych: zakres podstawowy*. Warszawa: Nowa Era, 2011.
- Roszkowski, Wojciech. *Historia i teraźniejszość 1: 1945–1979: podręcznik dla liceów i techników*. Kraków: Biały Kruk, 2022.
- Szcześniak, Andrzej Leszek. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1815–1939: podręcznik dla szkół średnich klasy III liceum ogólnokształcącego oraz klasy II technikum i liceum zawodowego*. Warszawa: Agmen, 1997.
- Szelągowska, Grażyna. *Historia: dzieje nowożytne i najnowsze 1870–1939: podręcznik dla klasy III liceum ogólnokształcącego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1997.

Literatūra

- Buchowski, Krzysztof. *Litvomanai ir polonizuotojai: mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje / iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė*. Vilnius: Baltų lenkų leidyba, 2012.
- Buchowski, Krzysztof. *Konflikto su Lietuva vaizdas tarpukario lenkų istorinėje sąmonėje*. In: *Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos = Umowa Suwalska: fakty i interpretacje / sudarytojai Česlovas Laurinavičius ir Jan Jerzy Milewski*. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 138–145.
- Budeck, Zdzisław. *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej 1918–1928*. Warszawa: Koło Naukowe Szkoły Nauk Politycznych, 1928.

- Bumblauskas, Alfredas. Lietuvos istorija: istorikų koncepcijos *versus* visuomenėje dominuojantys praeities vaizdiniai. In: *Lietuvos kryžkelės: istorijos etiudai* / sudarė Alfredas Bumblauskas, Laurynas Peluritis. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2022, p. 560–580.
- Hejwosz-Gromkowska, Daria. Reforming the History Curriculum in Poland: The Good Change Strikes Back. *4Liberty.eu*, 2017, Review No. 6, p. 70–85. Prieiga per internetą: https://4liberty.eu/wp-content/uploads/2017/04/Daria-Hejwosz-Gromkowska_Reforming-the-History-Curriculum-in-Poland_The-Good-Change-Strikes-Back_Review-6.pdf [žiūrėta 2023-11-24].
- Karpus, Zbigniew; Składanowski, Henryk. Litwa i stosunki Polsko-Litewskie w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz współczesnych polskich programach i podręcznikach do nauczania historii w szkole średniej. In: *Humanities in new Europe, Vol. 2: Science and society* / Editor-in-chief Romualdas Apanavičius. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 104–117.
- Kasperavičius, Algis Povilas. Istorijos vadovėlio (išplėstinio kurso) bendrojo lavinimo licėjams ir technikumams „Piotr Galik. Zrozumieć przeszłość. Część 3. Lata 1815–1939. Warszawa, Nowa era, 2014“ recenzija. *Gov.pl*, 16 Kwiecień, 2015, p. 1–2. Prieiga per internetą: <https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/vadoveliai/komisijos/2015-metai/Istorijos-vadovelio-Zrozumiec-przeszosc.Czesc-3.Lata-1815-1939-recenzija-lietuviu-kalba-2015.pdf> [žiūrėta 2023-11-29].
- Kazlauskaitė, Rūta. *Towards an Embodied History: Metaphorical Models of Cognition in Textbook Knowledge of the Controversial Polish-Lithuanian Past: [Academic Dissertation]*. Finland: Department of Political and Economic Studies University of Helsinki, 2018. Prieiga per internetą: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/234219/Towardsa.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023-11-23].
- Kubis, Barbara. Wilno i Litwa w polskich podręcznikach historycznych lat dziewięćdziesiątych. In: *Historycy polscy, litewscy i białoruscy wobec problemów XX wieku: historiografia polska, litewska i białoruska po 1989 roku* / redakcja Krzysztof Buchowski i Wojciech Śleszyński. Białystok: Archiwum Państwowe, 2003, p. 129–139. Taip pat prieiga per internetą: <http://pbc.biaman.pl/Content/7599/PDF/304389%20Historycy%20Polscy,%20Litewscy%20i%20Bia%C5%82oruscy%20%5B2%5D.pdf> [žiūrėta 2023-11-13].
- Laurinavičius, Česlovas. Probleminiai Lietuvos ir Lenkijos santykių 1920 m. aspektai. In: *Suvalkų sutartis: faktai ir interpretacijos = Umowa Suwalska: fakty i interpretacje* / sudarytojai Česlovas Laurinavičius ir Jan Jerzy Milewski. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 41–71.
- Leek, Joanna. Ewolucja podstaw programowych kształcenia ogólnego w Polsce. Ku zmianie edukacyjnej. In: *Wybrane problemy nauczania i wychowania: z doświadczeń okresu transformacji* / redakcja naukowa Małgorzata Kamińska. Płock: Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica, 2015, p. 1–14. Prieiga per internetą: <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/16885/Podstawy%20programowe%20w%20Polsce%201999%202009.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2023-11-24].
- Liedke, Marzena; Liedke, Piotr. Stosunki polsko-litewskie w ujęciu polskich podręczników historii dla szkół średnich. *Gryfita: białostocki magazyn historyczny*, 1997, Nr. 13, p. 55–58. Taip pat prieiga per internetą: <https://www.pbc.biaman.pl/dlibra/publication/2301/edition/2037/content?ref=L3B1YmxpY2F0aW9uLzIzMDEvZ-WRpdlvbi8yMDM3> [žiūrėta 2023-11-24].
- Miknys, Rimantas. XIX–XX a. Lietuvos istorija Lenkijos vadovėliuose (apžvalga, pasisakymas Lietuvos ir Lenkijos komisijų susitikime: Vilnius, 2004 05 12–14). *Emokykla.lt*, 2004, p. 1–6. Prieiga per internetą: <https://duomenys.ugdome.lt/saugykla/vadoveliai/komisijos/2004-metai/XIX-XX-a.Lietuvos-istorija-Lenkijos-vadoveliuose-apzvalga-2004.pdf> [žiūrėta 2023-11-25].
- Nikžentaitis, Alvydas. *Valstybė ir atmintis: atminties kultūros ir jų reguliavimo būdai Lietuvoje, Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Ochota, Jan. *Spór Litwy z Polską*. Warszawa, 1935.
- Osiński, Zbigniew. Edukacja historyczna w Drugiej i Trzeciej Rzeczypospolitej – podobieństwa i różnice w kontekście sytuacji polityczne. In: *Dwa dwudziestolecia Rzeczypospolitej: oświata – religia – kultura i społeczeństwo: próba bilansu* / red. Maciej Fic, Lech Krzyżanowski, Miłosz Skrzypek. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2010, p. 1–15. Taip pat prieiga per internetą: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2387/Edukacja%20historyczna%20w%20II%20i%20III%20Rzeczypospolitej%20-%20%20podobienstwa%20i%20roznice%20w%20kontekscie%20sytuacji%20politycznej.pdf?sequence=1> [žiūrėta 2023-11-29].

- Reforma oświaty w części sfinansowana przez samorząd. *Najwyższa Izba Kontroli*, 22 Maja, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/reforma-oswiaty-w-czesci-sfinansowana-przez-samorzad.html> [žiūrėta 2023-11-24].
- Skotarczak, Anita. Nowy przedmiot w szkole 2022. HiT wywołuje kontrowersje, tak samo jak podręcznik. *Edziecko. pl*, 15 Sierpień, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.edziecko.pl/rodzice/7,79361,28791778,nowy-przedmiot-w-szkole-2022-hit-wywoluje-kontrowersje-tak.html> [žiūrėta 2023-11-29].
- Stankevič, Barbara. Jogailaičių idėja ir jos implikacijos lenkų XX a. geopolitinėje mintyje. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, t. 4, Nr. 3, p. 867–886. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367185085904/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2023-11-23].
- Szczerbiak, Agata. Jak uczyć HiT, nie łamiąc kręgosłupa moralnego. Jest alternatywa. *Polityka.pl*, 2 Września, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2179782,1,jak-uczyc-hit-nie-lamiac-kregoslupa-moralnego-jest-alternatywa.read> [žiūrėta 2023-11-29].
- Tartakowsky, Ewa. L'enseignement de l'histoire en Pologne depuis 2017: De la «décommunisation» à la centralité d'un nationalisme catholique. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 2020, Vol. 1, No. 1, p. 105–134. <https://doi.org/10.3917/receo1.511.0105>
- Vyšniauskas, Arūnas. Konflikto dėl Vilniaus perteikimas tarybinio laikotarpio mokomojoje literatūroje. In: *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis = Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków. Pamięć historyczna / moksliniai redaktoriai ir sudarytojai Jarosław Wołkonowski, Ryšard Gaidis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 321–362.